

Kvalita sourozeneckých vztahů z pohledu sourozenecké konstelace

Bc. Petra Hrabalová

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra Hrabalová**
Osobní číslo: **H11579**
Studijní program: **N7501 Pedagogika**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Kvalita sourozeneckých vztahů z pohledu
sourozenecké konstelace**

Zásady pro vypracování:

Zpracovávání rešerše a studium odborné literatury.
**Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti sourozenecké konstelace, rodiny
a osobnosti jako vnějších a vnitřních činitelů.**
Realizace kvalitativního výzkumu se zaměřením na kvalitu sourozeneckých vztahů.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně interpretace.
Prezentace výsledky výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ADLER, Alfred. Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy. Praha: Práh, 1994. ISBN 80-85809-22-2.

KERN, Hans. Přehled psychologie. Praha: Portál, 2000. ISBN 8071784265.

NOVÁK, Tomáš. Sourozenecké vztahy. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2075-3.

RUPPERT, Franz. Trauma a rodinné konstelace: psychické disociace a jejich léčba. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-367-3.

ŠULOVÁ, Lenka. Raný psychický vývoj dítěte. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.

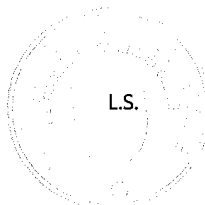
Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Ilona Kočvarová, Ph.D.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **26. dubna 2013**

Ve Zlíně dne 14. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně *16. 4. 2023*

Matěj

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

V diplomové práci se věnuji kvalitě sourozeneckých vztahů z pohledu sourozeneckých konstelací. Cílem mé práce je poukázat na vnímání, prožívání a postoje sourozenců narozených uprostřed sourozenecké konstelace.

Teoretická část je zaměřena na sourozenecké konstelace, rodinné prostředí a osobnost jedince. Praktická část je zaměřena na prostřední sourozence, jak vnímají rodinné prostředí, vztahy se sourozenci a jak je sourozenectví ovlivnilo v osobním životě.

Klíčová slova: sourozenci, prostřední sourozenec, rodina

ABSTRACT

The thesis is focused on the quality of sibling relationships from the perspective of sibling constellations. The aim of my work is to highlight the perceptions, experiences and attitudes of siblings born in the middle sibling constellation.

The theoretical part is focused on sibling constellation, family environment and individual personality. The practical part is focused on the middle sibling, how they perceive the family environment, relationships with siblings and how it affected sibling in his personal life.

Keywords: siblings, the middle sibling, family

Děkuji paní doktorce Iloně Kočvarové, za trpělivost a pomoc s diplomovou prací. Ráda bych také poděkovala Všem respondentům za poskytnuté rozhovory.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 RODINA.....	12
1.1 FUNKCE RODINY.....	12
1.2 STRUKTURA A SOUČASNÉ TYPY RODIN.....	16
1.2.1 Orientační a prokreační rodina.....	16
1.2.2 Tradiční, moderní a postmoderní rodina.....	17
1.2.2.1 Tradiční rodina.....	17
1.2.2.2 Charakteristické znaky současné rodiny.....	17
1.2.2.3 Postmoderní rodina.....	18
1.3 RODINA A MANŽELSTVÍ VE 20. A 21. STOLETÍ.....	18
1.3.1 Rodina v České republice.....	19
2 SOUROZENECKÉ KONSTELACE.....	20
2.1 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ SOUROZENECKOU KONSTELACI.....	22
2.1.1 Pohlaví.....	22
2.1.2 Věk.....	23
2.1.3 Velké sourozenecké skupiny.....	23
2.1.4 Dvojčata.....	23
2.1.5 Tělesné odlišnosti.....	24
2.2 RIVALITA A ŽÁRLIVOST.....	24
3 DÍLČÍ POSTAVENÍ V SOUROZENECKÉ KONSTELACI.....	27
3.1 PRVOROZENÝ.....	27
3.1.1 Výchova prvorozeného dítěte a jedináčka.....	28
3.2 PROSTŘEDNÍ.....	29
3.2.1 Výchova prostředních dětí.....	30
3.3 NEJMLADŠÍ.....	31
3.4 JEDINÁČEK.....	32
4 SHRUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI.....	34
II PRAKTICKÁ ČÁST.....	35
5 KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	36
5.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM.....	36
5.2 CÍL VÝZKUMU.....	36
5.2.1 Dílčí cíle.....	36
5.2.2 Výzkumné otázky.....	36
5.3 TEORETICKÝ VÝBĚR VZORKU.....	37
5.4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU.....	37
5.5 DRUH VÝZKUMU.....	40
5.6 METODA VÝZKUMU.....	40
5.7 ORGANIZACE A PRŮBĚH VÝZKUMU.....	41
5.8 ZPŮSOB ZPRACOVÁNÍ DAT.....	42
6 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU.....	43

6.1	ANALYTICKÝ PŘÍBĚH	43
6.1.1	Příčina: Rodina jako živý organismus.....	44
6.1.2	Jev: Sourozenecká souznění.....	45
6.1.3	Kontext: Rodičovská pozornost	46
6.1.4	Intervenující podmínky: Rozdělování sourozeneckých rolí.....	47
6.1.5	Strategie jednání a interakce: Základní kameny fungujícího sourozeneckých vztahů	49
6.1.6	Následek: Vliv rodiny a sourozenců s uvědoměním si sebe sama.....	51
6.2	TEORETICKÝ MODEL	53
7	SHRNUTÍ VÝZKUMU.....	56
	ZÁVĚR	58
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	59
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	62

ÚVOD

Tématem mé diplomové práce je kvalita sourozeneckých vztahů z pohledu sourozenecké konstelace, blíže jsem se zaměřila na jedince narozené uprostřed. Prvotní myšlenka

o zkoumání prostředního jedince měla počátek v mé vlastní sourozenecké konstelaci, kde jsem mohla již od mala vnímat určité rozdíly v chování mých sester. Prostřední děti sebou určitou psychickou zátěž, nejdříve soutěží s nejstarším sourozencem a následovně se mohou cítit omezovány nebo ohrožovány mladším sourozencem, avšak nemusí tomu tak být vždy. Každá rodinná a sourozenecká konstelace je svým způsobem originální a jedinečná. Dále je podle mého mínění problematika sourozeneckých vztahů mezi dětmi důležitá například pro sociální pedagoga pracujícího v rodinném poradenství. Je známo, že rodina je prvotním vychovatelem dítěte pro společnost a její vliv a tedy i vztahy mezi sourozenci mohou osobnost jedince v mnoha ohledech ovlivnit v jeho chování, prožívání, osobnosti atd.

V teoretické části v kapitole první osvětluji obecněji pojem rodina, funkce rodiny, tradiční rodina a jaká je rodina v současnosti. V druhé kapitole se zaměřuji na sourozenecké konstelace. Co je ovlivňuje a v poslední třetí kapitole už se konkrétněji zabývám jednotlivými konstelacemi.

Svou praktickou část jsem zaměřila na výzkum prostředních jedinců a jejich vnímání a prožívání v sourozenecké a i v rodinné konstelaci. Uvádím zde zajímavosti, které mi při výzkumu vyšly, a jak probíhaly rozhovory s prostředními osobnostmi.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Za úvodní kapitolu byla vybrána rodina, jako základní činitel výchovy dětí v sourozenecké konstelaci. Vymezuje zde základní pojem rodina a různorodé faktory, které rodinu ovlivňují v jejím fungování a působení na ostatní členy rodiny, což se týká i sourozeneckých pozic. Následovně rozebírám i strukturu rodiny a současné typy rodin a v neposlední řadě se také zaměřuji na manželství a rodinu v současnosti.

„Rodina je skupina osob spojená manželstvím, pokrevním příbuzenstvím nebo adopcí, které tvoří jednu domácnost a jsou spolu ve vzájemné interakci. Obvykle jsou to manželé, rodiče, děti a sourozenci. Rodinný skupina by měla být odlišená od domácnosti, které mohou zahrnovat více strážníků a také od pouhého sdílení společného bydliště“ (Jandourek, 2012, s. 194 – 195)

Autor Geist (1992, s. 334) o rodině píše: *„Přestože je rodina obecně považována za základní stavební jednotku sociální organizace, lze jen s velkými obtížemi podat výstižný výměr, který by v obecné rovině zaznamenal všechny typické znaky, které sociální jev, nazývaný v různých sociálních soustavách rodinou, má.“*

Rodina je tedy od pradávna důležitou skupinou a prostředím pro člověka. Rodinné uskupení vzniklo hlavně proto, aby lidstvo mohlo rozšiřovat svůj rod o nové potomky, poté se rodinné prostředí zaměřilo více na děti jako důležitou součást rodiny. Rodina je významná nejen z biologického hlediska, ale také je základní stavební jednotkou každé společnosti. (Matoušek, 1997, s. 8)

Autorka Gillernová a kolektiv (2011, s. 120) poukazují na rodinné prostředí jako na mikrosystém skládající se ze sociálních faktorů, které bezprostředně ovlivňují jedince v rodinném prostředí. Mezi konkrétní způsoby ovlivňování zařazuje autorka komunikaci v rodině, rodinnou filozofii, styly výchovy, hospodaření s financemi, jaká je vzájemná percepce mezi členy rodiny, jakým způsobem tráví volný čas, uznávané hodnoty, inteligence, pohlaví, zdravotní stav jednotlivých členů atd.

1.1 Funkce rodiny

„Rodinné prostředí ovlivňuje výchovu a socializaci dítěte celou radou svých aspektů. Jedná se přitom o momenty vztahové) struktura rodiny, její úplnost či neúplnost, přítomnost sourozenců, prarodičů, interakce a komunikace mezi jejími členy navzájem, a mezi rodinou a širším okolím, přítomnost výchovných cílů, výchovného stylu v rodině aj.),

ale též o aspekty materiální (vybavení rodinného prostředí, a s tím související podnětnost) a sociálně – kulturní (vzdělání a vzdělání rodičů, povaha zaměstnání rodičů, povaha zaměstnání rodičů a další aspekty reprezentující společenskou vrstvu). Všechny tyto momenty vstupují do nitra dítěte a ovlivňují přímo či nepřímo jeho hodnoty, postoje modelují jeho vzorce chování“ (Procházka, 2012, s. 102).

Rodina by měla plnit různé úkony. Její prvotní úlohou pro společnost je podle církve například plození potomků. Máme role biologické, ekonomické i sociální, v tradičním pojetí společnosti byla rodina nejdůležitější sociální skupinou se širokou škálou rolí. S vývojem společnosti, ekonomického a hlavně sociálního hlediska přišla ve společnosti rodina o určitý ekonomický aspekt, důležité je stále společenský smysl (Montoussé, Renouard, 2005, s. 285)

V dnešní upadající průmyslové a ekonomické společnosti vzrůstají požadavky a nároky na rodinu. Tím se vyvíjí tlak na rodinu a ta přestává plnit své funkce dostatečným způsobem. Naopak byl posílen význam rodiny jako bezpečný bod před světem, stává se určitým opakem veřejného prostoru. Hlavně pokud se jedná o sociální slabší rodinu, neboť se pro jedince stává tato prvotní sociální skupina záchranným bodem. (Kraus, 2008, s. 81)

Biologická – reprodukční funkce neboli rodinné společenství je prezentováno jako nejlépe vyhovující prostředí pro uskutečnění rozmnožení lidského druhu. Pokud se narodí dítě, stává se novým směrem lidského bytí, jde o nový individuální smysl, je to posun také pro rozvoj v partnerském vztahu, překonávají se nové výzvy a stanovují se nové cíle. Rodičovství je určitý projev dospělosti a vyspělosti osobnosti člověka. (Procházka, 2012, s. 103)

Rodina má tedy smysl pro sociální společenství jako celek i pro členy, kteří rodinu vytvářejí. Společnost potřebuje ustálený reprodukční základ. Proto je jejím zájmem, aby se rodil adekvátní počet potomků, aby se naplnila její perspektiva. V mnoha vyspělých zemích je v dnešní době rození dětí považováno za určitou překážku pro kariérní růst a seberealizaci. V současnosti proto v těchto pokrokových státech poklesla porodnost. Stále více dvojic plánuje pouze jednoho potomka, anebo vůbec nechtějí mít děti a ženy se stávají matkami v čím dál zralejším věku, než v minulých letech. V roce 1999 se narodilo v České republice nejméně dětí ve 20. století. (Kraus, 2008, s. 81)

Autor Helus (2007, s. 144-145) hovoří o určitých obětech, které dospělý přináší kvůli narození dítěte. Narození dítěte zasahuje do kariéry, také do ekonomického hlediska a

stability partnerského vztahu. Dále naruší způsob života obou rodičů, je to také riziko zdravotní i výchovné. V další neprospěch hovoří i narůstající nedůvěra v současný stav společnosti a celého světa.

Sociálně – ekonomická funkce není zcela závislá na přítomnost potomků v rodinném prostředí. Jde o princip toho, že rodina ve společnosti funguje jako ucelená sociální skupina a zároveň jako ekonomický subjekt, ve kterém je opatrované hmotné bytí jeho jednotlivých příslušníků. Z vnějšího hlediska je rodinná struktura důležitým spotřebitelem, ale také budovatelem ekonomického významu. Rodinný systém (domácnost) je tedy podstatným ekonomickým tvůrcem. (Procházka, 2012, s. 106)

Autor Procházka (2012, s. 106 -108) ve své knize popisuje *sociálně- výchovnou funkci* jako soustavné a cílevědomé snahy rodičů mohou vést k uskutečnění výchovného poslání rodiny. Jde o neopakovatelnou, ojedinělou šanci předat svým dětem normy a hodnoty chování ve společnosti, vést je k sebevýchově i vzdělávání. Výchovná činnost je hlavně na jedinci a dále pak na vychovávaném a vychovateli. V každé rodině je styl rodinné výchovy jiný, záleží na různých faktorech. Jaké má rodina životní cíle, hodnoty, životní úroveň a podobně. Autor dále uvádí přehled těchto stylů a to je styl autoritativní výchovy, volné/liberální výchovy a demokratické výchovy.

Pokud rodiče používají **autoritativní styl výchovy**, je pro ně nejdůležitější uplatnění moci, vlivu a síly dospělého na svého potomka. Od kterého se očekává absolutní poslušnost a podřízenost, dodržování zákazů a příkazů. V tomto stylu dospělý jedná s dítětem strohým způsobem, chování je chladné a často nastávají vypjaté konfliktní situace. Zároveň se rodič nebojí využívat i fyzické tresty. Jde o manipulativní výchovu, kde jde o systém trestů a odměn. Tímto způsobem výchovy může být dítě problematické a nevladatelné. Může dojít k rozvoji rizikové podoby chování.

Volná/liberální výchova je protikladem autoritativního stylu. Potomek je vnímán jako samostatný jedinec, který je ponechán svým rozhodnutím a jednáním. Rodiče do výchovy příliš nezasahují a výchovné úsilí moc nepřehánějí. I když tato forma výchovy podporuje tvorbu, svobodu a kreativitu dítěte, avšak na stranu druhou vede k tomu, že má dítě problémy s pravidly ve škole, autoritami, v zaměstnání anebo v práci. Ego potomka je výrazné a v dospělé etapě života může vyvolat řadu konfliktů ve společnosti.

Demokratická výchova rodičů je snaha k vytvoření pole vyrovnané výchově. Rodiče dávají svým dětem systém pravidel, které s nimi prodebatují, poté je také důležité

to, že děti chápou autoritu svých rodičů a naopak rodiče dokážou svým dětem dát nezpochybnitelný důkaz opory a podpory. (Procházka, 2012, s. 108)

Autoritu u svých dětí si musí rodiče vybudovat. Přirozenou autoritu má osobnost, která dokáže, ovládá kvalitně svůj život, životní styl, názory a kvalifikace. Tito rodiče jsou schopni vidět včasné problémy a celkově věci kolem svých potomků a ve vhodný okamžik zasáhnout a navést své děti pozitivním směrem pro obě strany. (Pešková, 2005, s. 129)

Socializační funkce je základní úlohou rodiny. V současnosti na sebe působí více generací navzájem. V dalším případě přesouvají rodinní vychovatelé výchovu na školní zařízení a očekávají od pedagogů nejen kvalifikovaný a kvalitní přístup, ale také že napravit chyby, které způsobila rodina. Tyto problémy vznikají nevhodným výběrem stylu i přístupu k výchově. (Kraus, 2008, s. 82)

Emocionální funkci nemůže zastoupit žádná jiná organizace, ústav nebo instituce. Citové zázemí lze plnohodnotně uskutečnit jen v rodinném prostředí, kde příslušníci rodiny očekávají pocit jistoty, bezpečí a lásky, v jiném prostředí nelze tyto pocity stoprocentně nahradit. Avšak kvalita této funkce od 90. let našeho století klesá, díky vysoké rozvodovosti a zaneprázdněnosti rodičů, bohužel narůstá rok od roku nezletilých, kteří jsou citově deprivovaní anebo v nejhorším případě týraní. (Kraus, 2008, s. 83)

Pracovníci v psychologické oblasti poukazují na důležitou emoční vazbu matky na dítě v raném období života. Dítě potřebuje vytvořit se svou matkou symbiotický vztah, pokud je tato stránka nenaplněna, dochází již k brzké sociální deprivaci. Potomek není schopen v dalších obdobích svého vývojového stádia vnímat lásku a prokazovat lásku k druhým. Tento dopad může vyústit k bezradnosti, chudosti a neschopnosti citového vnímání. (Procházka, 2012, s. 110)

„Ochranná a domestikační funkce spočívá v zajišťování životních potřeb u všech členů rodiny, funguje na principech spoluúčasti na zdravotní péči, na sociálním zajištění prarodičů, na péči o členy rodiny se speciálními potřebami atd. Domestikační funkce spočívá ve vytváření faktického zázemí, rodina je vždy konkrétním prostorem, ve kterém může každý její člen najít fyzické útočiště a emocionální přijetí. Rodina jako zázemí dotváří potřebu bezpečí a jistoty, dává hmatatelný pocit, že každý člen rodiny někam patří, má své místo mezi nejbližšími“ (Procházka, 2008, s. 110).

Rekreační a generační funkce se zaměřuje na to, jak rodina tráví svůj volný čas, dovolené, jak relaxuje a organizuje zábavnou činnost pro všechny členy rodiny. (Kraus, 2008, s. 83)

Sociální pedagogika udává velký výchovný význam společnému trávení volného času v rodině, pro vytváření kladného životního stylu a působí jako prevence před problémovým chováním. Volný čas je definován jako čas, který si volí jedinec podle svého dobrovolného a svobodného uvážení. V dnešní době vyvstává problém, kdy jedinci zapominají volný čas trávit aktivním způsobem a věnují se raději počítačovým hrám, sledování televize apod. Díky tomu jsou děti omezeny v sociálním kontaktu na živo a volí si raději komunikaci po internetových sítích. Jiní jedinci ubíjí svůj volný čas vysedáváním po restauračních zařízeních nebo touláním po ulicích bez cíle anebo je to mládež, která nahrazuje volnočasové aktivity násilnostmi, kriminalitou, drogami anebo alkoholem aj. Volný čas pozitivně ovlivňuje osobnost jedince i socializaci, je také důležitým prvkem pro prevenci před nežádoucím chováním ve společnosti. (Procházka, 2008, s. 111).

1.2 Struktura a současné typy rodin

Autoři různých publikací a odborných článků dělí rodinu na různé druhy a typy. Můžeme mít rodinu generační, homosexuální, jadrou, kmenovou, manželskou, matriarchální, monogamickou, neúplnou, nevlastní, orientační, patriarchální, polyandrickou, polygamní, polygynickou, prokreační, rodinu původu, rekonstituovanou, rozšířenou, skupinovou, smíšenou úplnou atd. (Geist, 1992, s. 347 – 348)

1.2.1 Orientační a prokreační rodina

Svazkem manželským se spojí dvě rodinné tradice. Rodina orientační má vliv na rodinu prokreační. Proces ztotožnění se s matkou nebo otcem probíhá jen v prostředí, kde potomek má zájem identifikovat se a kde to jde bez větších obtíží. Syn se identifikuje s otcem, dcera s matkou. Příkladem může být, že pokud se otec chová k matce vstřícně, laskavě a s láskou, bude se jeho syn aplikovat toto chování k ženám. Jakmile dojde k deprivaci, chybí rodičovský vzor a tím se dítě stává ve společnosti zranitelnější a nese si sebou určitou zranitelnost. S milující a pečujícími rodiči se potomek identifikuje snadněji, než s vychovatelem, který nejeví o dítě zájem, je agresivní a trestající. Z původní rodiny si dítě nepřinese pouze obraz rodičovství, ale bedlivě sleduje chování všech členů a svých příbuzných, analyzuje jejich vztahy a tyto vzorce přebírá pro svou budoucí rodinnou skupinu. (Matoušek, 1997, s. 55)

1.2.2 Tradiční, moderní a postmoderní rodina

Tradiční a netradiční formy rodin jsou porovnávány v protikladném myšlení. Rodina dnes je v krizové situaci a rodinné hodnoty ztrácejí svůj podstatný a důležitý význam pro celou společnost. (Gjuričová, Kubička, 2009, s. 92)

1.2.2.1 Tradiční rodina

Pod pojmem tradiční se uvádí z pohledu moderní společnosti něco zažitého, starého, minulého, které díky postupným reformám a revolucím zanikla. Místo tradiční společnosti nastoupila společnost moderní, ale i přesto se dochovaly v některých rodinných uskupeních tradiční formy výchovy. (Seligová, 1996, s. 142)

Tradičními znaky jsou, že manželé žijí ve stabilním manželském soužití, nukleární rodina se skládá z rodičů a dětí, v tradičním pojetí měly rodiny více početnou domácnost. Dítě nebylo jen jedno. Otec je hlavním těžištěm rodinného prostředí, má obrovskou moc, respekt od ostatních členů domácnosti a autoritu, je také důležitým ochráncem rodiny. Přínos ženy do rodiny hlavně ten ekonomický je v menším měřítku. Muž se stará o širší veřejný prostor, zatímco matka se obrací dovnitř rodiny. (Gjuričová, Kubička, 2009, s. 92)

1.2.2.2 Charakteristické znaky současné rodiny

Hlavním zásahem v rodině v současnosti je změna v sociální roli. Muž již není hlavním článkem v rodinném prostředí, ztratil výsadní postavení díky dlouhodobé demokratizaci v rodině. Žena přebrala určitá práva, ale i povinnosti od muže. Děti se stále častěji zapojují do organizace života v rodině a vztah mezi členy je demokratičtější. Oba rodiče se tedy stali důležitým článkem pro své potomky, kteří se od nich sociálně učí jak se chovat v partnerském životě. Rodina si udržuje jakousi izolovanost od společnosti a jednotlivé generace žijí častěji odděleně. Tím pádem se rodinné prostředí zmenšuje, narostl počet žen, které žijí jen se svým dítětem jako svobodné matky. Stabilita rodin je citlivější a rovnováha je opětovně narušována. Děti jsou více odkázány samy na sebe a pro rodinnou skupinu je obtížnější se potkat dohromady v jeden den a v určenou dobu. Rodiče jsou pracovně vytížení a v některých rodinách jsou značně zaměstnáváni, tím pádem jsou unavenější a čas na odpočinek a děti není naplňován dostatečným způsobem. Stává se, že oba dva manželé lpí na své kariéře, což je vinnou emancipačního důsledku v dnešní společnosti. I Česká republika se zařadila mezi státy s největším počtem rozvodů za rok a posledním znakem je diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně. Čím dál více

rodin se stává sociálně slabšími a v těchto rodinách se častěji vyskytuje deviantní chování, do nepříjemné situace se dostávají nejvíce mladé rodiny s dětmi. (Kraus, 2008, s. 83 – 86)

1.2.2.3 Postmoderní rodina

Matoušek a kol. (2003, s. 181 – 182) uvádějí že, rodiny postmoderní nejsou zakládány, aby naplňovala potřeby dětí, ale aby uspokojovaly emoční potřeby partnerů. Postmoderní rodina není zakládána, aby se rozrůstala společnost a ani, aby prospívala společnosti. Stabilita tohoto rodinného prostředí je chatrná a nestabilní. Pro tuto rodinu není potřebné, aby manželský svazek byl požehnán v církevní instituci, pro lidi se svazek manželský stal určitou formalitou potvrzenou na úřadech anebo v konečném výsledku se partneři dohodnou na nesezdaném soužití. Dítě je bráno jako velká ekonomická a citová investice. Negativní je, že rok od roku narůstá jedinců vyrůstajících v neúplných rodinách a s nevlastními rodiči. Tímto je důležité vysvětlit pojem sociální sirotek, to je dítě, které má sice oba biologické rodiče, ale z nějakého osobního nebo finančního důvodu se o svého potomka nechtějí nebo nemohou dostatečně postarat. Proto je důležité budovat v každém státním systému kvalitní náhradní rodinnou péči, která z části nahradí nefungující rodiče.

1.3 Rodina a manželství ve 20. a 21. století

Žena se dostala do popředí a mužská role oslábla v roli živitele rodiny. Sama může živit rodinu, vychovávat a vzdělávat svého potomka a dokonce v dnešní době i počít za pomoci zdravotní asistence. Mužská role ztratila na významu. Moderní doba má i negativní dopad na rodinné prostředí. Vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím oslábla. Odpovědnost za rodinu často přebírají jiné instituce anebo stát. Vznikla také nová rodinná seskupení, jako je rodina složená z jednoho dítěte a jednoho vychovatele, rodina tvořena z homosexuálních partnerů, rodina tvořena z potomků z různých manželství, rodina, ve které se o děti starají prarodiče a rodiče jsou zaneprázdněni svým zaměstnáním atd. (Matoušek, 1997, s. 32)

Je velice malá pravděpodobnost, že se jeden z rodičů nedožije dospělého věku svých potomků. Velké procento rodičů po odchodu svých dětí z rodinného hnízda se dožívá ještě dvaceti až třiceti let ve vitalitě, se zaměřením na uspokojování svých vlastních potřeb. Starost o domácnost přestává být hlavní prioritou ženského pohlaví, mnoho žen má usnadněnou práci díky multifunkčním spotřebičům a členové rodiny se častěji stravují mimo domov. Revoluční změnu ve společnosti udělala antikoncepční pilulka, sexuální aktivity se stávají koníčkem mnoha lidí. (Možný, 2012, s. 22)

1.3.1 Rodina v České republice

Rodina v České republice se více přibližovala typu společnosti v západních zemích a jejich reprodukčními vzorci. Typický je pozdější věk, kdy lidé vstupují do manželského svazku, muži mají kolem třiceti let a ženy okolo dvaceti pěti let. Mnoho prvorodiček si zvolí cestu celoživotně svobodné ženy. Jakmile se do Čech a Moravy dostala moderní doba, stoupla vlna rozvodovosti a porodnost klesla. Poprvé kdy se v české zemi narodilo méně dětí, bylo po první světové válce. Poté následovala ekonomická krize ve třicátých letech a po druhé světové válce se naopak rodilo jedno dítě za druhým, v českých domácnostech tato vlna probíhala před koncem války, neboť rodičovstvím se lidé vyhnuli nuceným pracím u Adolfa Hitlera. Nesmazatelné trauma pro českou společnost byl totalitní režim, až teprve po roce 1989 se společnost přeformovala na „svobodnou.“ Hranice se otevřely, veřejný prostor se otevřel, vznikly nové možnosti, ale i vyšší náklady. Studium, cestování a podnikání se stalo dostupnější. K nám do republiky se naopak dostal sobečtější výchovný styl západních společností. (Možný, 2002, s. 23)

Matoušek (1997, s. 35) popisuje rodinu v české společnosti jako rodinu ženy. Žena ve střední a nižší vrstvě obyvatel si nemůže dovolit být ženou v domácnosti, je ekonomickou nutností, aby přispívala do rodinného ekonomického rozpočtu. Počet rodin, které si vystačí s jedním platem, klesl na pár procent. Podle dosavadních studií se v ČR rozvádí častěji ženy, neboť jsou více nespokojeny v manželství než muži. Krize v rodině nastávají, například když otec začne podnikat, má méně času na děti a ženu, ale více finančních prostředků. Mnoho mužů si dopřává mladší ženy a opouští své mnohaletá partnerky, díky nadité peněžní hotovosti. Dalším typem problému může být, když otec nemůže snést, že matka do rodiny přináší více finančních prostředků a taky je úspěšnější po pracovní stránce. Dalším tlakem na rodinu a tím více na děti může být důraz na vzdělání, což se v dnešní společnosti stala určitá prestiž, čím více titulů a ocenění ve škole, tím rodina ve společenském žebříčku pomyslně stoupá.

2 SOUROZENECKÉ KONSTELACE

Cílem druhé kapitoly je vymezit základní pojmy, které souvisejí se sourozeneckou konstelací a které faktory ji ovlivňují. Podkapitole rivalita a žárlivost poukazují na různorodý pohled do této problematiky, která je v rodinném a sourozeneckém prostředí velice častá.

Rakouský psycholog a spisovatel Walter Toman se zabýval nejen rodinnými konstelacemi, ale také výzkumem sourozeneckých pozic. Základní idejí jeho výzkumné práce je důkladné studium sourozeneckých konstelací. Uvádí, že lidé vyrůstající ve stejné sourozenecké pozici mají podobné rysy. Příkladem mohou být nejstarší děti, které inklinují k vedoucím pozicím a nejmladší potomci naopak upřednostňují následovníky.

Jedinci ve stejné sourozenecké pozici, ovšem mohou vykazovat i odlišnosti ve fungování, jak dále uvádí psycholog Walter Toman. Pojem diference může vysvětlit některé rozdíly. Například, z nejstaršího dítěte může vyrůst nerozhodný jedinec, i když jsou prvorození popisováni jako cílevědomé typy. Důsledkem toho, se může jeho mladší sourozenec stát „funkčním“ starším jedincem a vyplnit mezeru v rodinném systému. Prostřední jedinec může vykazovat naopak funkční charakteristiky obou sourozeneckých pozic. Výchova dětí v sourozeneckých konstelacích také záleží na tom, v jakém věku si rodiče děti pořídí. Například jinak se budou chovat rodiče k nejstaršímu dítěti, kteří si ho pořídí v mladém věku oproti rodičům, které si své první dítě pořídí již ve zralejším období svého života. (The Bowen Center, 2007)

Dále autorka Prekopová (s. 19, 2009) uvádí ve své publikaci, že děti narozené v sourozenecké skupině mají lepší výhodnou pozici oproti dětem bez sourozenců, protože celé jejich dětství probíhá jako trénování různých způsobů sociálního chování. Podle toho, v jakém pořadí se děti narodí, naučí se přizpůsobovat jeden druhému, trpět se, obhajovat se před sebou, rozdělovat se, prohrávat, ale i tyto děti dokážou místo neustálého boje o místo ctít druhé, dovedou se spojit proti společným nepřátelům, držet pohromadě, bránit se, schovávat se a zastupovat jeden druhého. Tím se naučí přijímat své postavení se vším všudy a dovedou rozvíjet strategie, jak se uhájít sám, co nejlépe. Tím se upevňuje sourozenecké pouto a síly, protože rodiče nemusejí být vždy nablízku. (Prekopová, s. 19, 2009).

I když je rodina brána jako celek, každý jedinec, dítě, člen nezažívá totéž. Dítě vyrůstající jako jediné, má více pozornosti od rodičů než dítě s více sourozenci.

V některých rodinných situacích se narodí k jedináčkovi nový sourozenec, nastávají nesnáze, neboť starší dítě se cítí ohrožováno mladším, ochuzováno o pozornost a citovou stránku. Čím je počet dětí v rodině větší, tím je pozornost rodičů ke každému z nich menší. Různorodé sourozenecké konstelace mohou děti pozitivně i negativně ovlivnit. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 73)

Sourozenecké sociální cvičení je nenahraditelné. Někteří rodiče se snaží svému jedináčkovi vynahradit, že je sám, tím, že je posílají například na tábory nebo do organizací, kde je úzká spolupráce s vrstevnickou skupinou. I přesto, že se zde jedinci učí jak koexistovat s jinými dětmi, nemusí se dělit o rodiče. Sourozenci se po mnoho let učí vedle sebe pospolitě žít, naopak pokud si chce jedináček odpočinout od svých vrstevníků, nikdo mu v tom nebude bránit a může si užívat tohoto komfortu v plné míře. Sourozenci těží ze získaných zkušeností v průběhu života v rodině i ve svém osobním životě, přenášejí si tyto zkušenosti do výběru svého partnera, na manželský život, na výchovu vlastních potomků a také na volbu zaměstnání. Ať jsou to zkušenosti negativního nebo pozitivního rázu. (Prekopová, 2009, s. 20)

Vztahy a situace v daný okamžik jsou mezi sourozenci a rodiči vnímány rozdílně. Co rodič považuje za oprávněné a přijatelné, může potomek posuzovat z jiné strany a brát opačným způsobem. Pozornost od rodičů není hodnocena po stránce kvantity, tedy kolik času se svými dětmi stráví, ale je to otázka kvality. Sourozenci pečlivě monitorují chování svých vychovatelů k nim samým. Je jim lhostejné, že se rodič snaží dělit lásku rovnoměrně mezi všechny své ratolesti, přesto posuzují každodenní činnost rodičů, i když ti se snaží milovat všechny své děti stejnou měrou. Avšak chování ke každému sourozenci je jiné, můžeme to brát za normální životní nutnost. Protože každý jedinec v rodině je jiná osobnost, nastávají různorodé situace, které vyžadují jiné zacházení, i když to pro potomky může vyznít jako bezpráví nebo křivda. Děti se proto snaží odlišit se od ostatních např. svým chováním a postoji. Dále se liší svým temperamentem, osobností, věkem, pohlavím. A často potom nastávají konfliktní situace. (Rogge, 2007, s. 211-212)

Osobnost jedince podle narození v sourozenecké konstelaci nemůžeme přirovnat ke genetickým informacím, se kterými se rodíme. Jakmile se rodina začne rozrůstat o další členy, musí se s tím dítě vyrovnat po svém. „*Typ osobnosti podle pořadí narození se vyvíjí spíše v závislosti na vztahu k sourozencům než jako reakce na jednání rodičů*“ (Isaacson, Radish, 2006. s. 50).

Novák (2007, s. 24) uvádí tyto příklady důsledků sourozenecké konstelace:

- Pokud je mezi dětmi věkový rozdíl větší jak pět let, formují se nové sourozenecké konstelace.
- Pohlaví, gender role, má vliv na životní plány dítěte.
- Dítě se nezapojuje do sfér, kde vyniká jeho sourozenec více, naopak se snaží najít sféru, kde je jeho sourozenec neúspěšný a chce v ní vyniknout
- Dítě s handicapem zaujme místo mladšího sourozence, to může jiného sourozence buď odrazovat, nebo motivovat.
- Charakteristické je, že prvorozené a druhorozené dítě, zejména pokud jde o děti stejného pohlaví, jdou při hledání svého usazení v životě odlišným směrem.
- Čím více je v rodině soutěživá nálada, tím výraznější jsou účinky pořadí narození.

2.1 Faktory ovlivňující sourozeneckou konstelaci

Leman (1997, s. 28) odsuzuje obecnější charakteristiky sourozeneckých konstelací. Poukazuje na dynamické vztahy v rodině a uvádí, že rodina je živý tepající organismus. I když všichni členové rodiny žijí v jedné domácnosti, každý člen této domácnosti vlastní svou jedinečnou osobnost. Odlišnostmi jsou pohlaví, věk, tělesné rozdíly, postižení, pořadí, ve kterém se narodili sami rodiče, jak velká je skupina sourozenců atd.

2.1.1 Pohlaví

V některých rodinách může nastat nepříjemná situace, pokud rodiče toužebně očekávali například příchod chlapečka, ale místo toho se jim narodilo děvčátko. U staršího sourozence může nastat krize, neboť si uvědomí, že jeho pohlaví také nevyhovovalo přáním rodiny. U ženského pohlaví může být pokládána otázka, zda by nebylo lepší být chlapcem anebo chlapec může mít podobně zmatené smýšlení. Rodiče by si měli s dítětem promluvit, nenechat ho utápět se ve zmatcích a potvrdit mu, že nemá brát své pohlaví jako negativum. U starších potomků to může vyvolat těžce žárlivé jednání. Není ani dobré popírat pohlavní rozdíly u dětí, může to vyvolávat další zmatky v rodinné konstelaci. (Daloz, 2002, s. 43 – 53).

Jakmile rozdílnost pohlaví vytáhne jednoho sourozence do popředí v sourozenecké konstelaci, má to vliv na potomka narozeného blízko před ním nebo za ním. (Leman, 1997, s. 32).

2.1.2 Věk

Autor Leman (1997, s. 29) ze svého subjektivního pohledu popsal, že věkový odstup v sourozenecké konstelaci může být také klíčový v chování a jednání dětí mezi sebou. Mnoho rodin se snaží předem si specifikovat a určit kdy se děti mají narodit, tak aby to bylo nejideálnější. Většinou se snaží mít mezi dětmi dvou až tří lety odstup, což se nemusí pokaždé podařit. Pokud mají mezi sebou pět a více let odstup, vytvářejí si sourozenci mezi sebou blok a chování je trochu jiné než mezi blíže narozenými sourozenci.

Autorka Dalloz (2002. s. 56 – 66) zase tvrdí ve svém díle že je jedno, jaký je mezi sourozenci věkový rozdíl. Děti by měly mezi sebou občas soupeřit a žárlit na sebe, protože to nemusí hned vyvolávat jen negativní dopady na sourozeneckou skupinu. Nejde přesně vypočítat, jaký věkový rozdíl by pro děti v sourozenecké konstelaci byl nejideálnější. Pokud rodiče nebudou odlišovat věkový odstup mezi potomky, začnou se děti odlišovat samy. Mohou tak nastat velké problémy, neboť jedno dítě bude chtít potlačit existenci druhého. I stejně staré děti mají rozdílné osobnosti a potřebují se rozvíjet každý zvlášť, platí to i u starších nad pět let. Ti jsou zase „onálepkování“ od svých rodičů, že jsou starší a rozumnější a musejí se o mladší sourozence starat a být jim příkladem.

2.1.3 Velké sourozenecké skupiny

Velká sourozenecká skupina vznikne, pokud jsou čtyři a více dětí v jedné domácnosti, a mezi potomky je rozdílný věkový odstup. Mnohdy se ve společnosti stává, že si vytvářejí vlastní formy dorozumívání mezi sebou, ale i role, pravidla a novou verzi manipulace s dospělými jedinci. Ve sféře této skupiny se vyvíjejí vztahy mezi jedinci různorodým způsobem a tuto skupinu sourozenců to také může poškodit a ovlivnit jejich osobnosti. Nejstarší dítě v sourozenecké skupině se těší určité autoritě, je starší a víc ví podle ostatních sourozenců. Sourozenecké skupiny nejčastěji vznikají v náhradní rodinné péči. (Novák, 2007, s. 50).

2.1.4 Dvojčata

Pokud se do rodiny, kde už děti jsou, narodí dvojčata, je potřeba aby rodiče ještě pečlivěji připravili své ratolesti na příchod hned dvou nových členů rodiny. Platí dvojnásob, že matka i otec budou fyzicky a psychicky vytíženější, než kdyby se narodilo jen jedno dítě. Může nastat situace, kdy starší sourozenec bude chtít inteligenčně snížit na úroveň novorozenců a bude trpět obrovskou žárlivostí, neboť jeho pozici neohrožuje jeden,

ale hned dva potomci. Vychovatelé by měli předejít problémovým situacím tím, že nebudou zapomínat na své starší děti. Pokud se však narodí nové dítě k dvojčatům, je situace zcela jiná. Dvojčata jsou zvyklá se dělit o pozornost svých rodičů mezi sebou a nově příchozí nebude tolik ohrožovaný žárlivostí. U dvojčat hrozí, že si vytvoří svou samostatnou skupinku, do které nebudou chtít svého sourozence nikdy vpustit. (Rulíková, 2002, s. 58 – 59)

2.1.5 Tělesné odlišnosti

Narození dítěte do rodiny znamená mnoho citů, emocí a nadějí, že započal v partnerském a rodinném životě nový začátek a další etapa života. Pokud se narodí dítě s handicapem, místo radosti se pro oba partnery dostavuje bolest, se kterou se vyrovnat je těžká úloha pro celou rodinu. Pokud se tedy narodí mezi sourozence jedinec, který je postižený jakýmkoliv způsobem, je potřeba, aby se rodiče nebáli o tom hovořit se svými dětmi, a je třeba nechat děti, ať o tom diskutují samy. Rodiče by měli přistupovat k dítěti s odlišností jako ke kterémukoliv jinému sourozenci a nebránit mu do zapojování se do rodinných či společenských aktivit. (Daloz, 2002, s. 106 – 107)

Vágnerová (2008, s. 169) uvádí, že zdravý sourozenec se musí určitým způsobem konfrontovat s rodinným protěžováním postiženého dítěte. Rodiče se to svým potomkům snaží vysvětlit tak, že jedinec s odlišnostmi není schopný zvládnout věci tak jako oni a proto mu musí být pomáháno. Zdravé dítě se díky této zkoušce naučí více ohleduplnosti a empatie. Pokud to však potomek nepochopí, může dojít ke konfliktním situacím, kdy se dítě cítí ochuzováno o pozornost a pociťuje nespravedlnost.

Negativní na vztahu zdravého a postiženého sourozence může být takový, že zdravý sourozenec nebere dítě s handicapem jako rovnocenného partnera. Postižený potomek nemůže být ani soupeřem ani spojencem v rodinných situacích, vytvoření vyrovnaného vztahu mezi sourozenci v tomto modelu je náročná činnost. (Vágnerová, 2008, s. 169)

2.2 Rivalita a žárlivost

Pojem rivalita je odvozen z latinského přídavného slova „rivalis,“ neboli náležející k potoku. Slovo rivalové znamenají od počátku věků proti sobě bojující jedince, jde o boj o přednostní místo nad někým. Když o někom řekneme, že je rival rovná se to našemu konkurentovi či soupeři. Rivalitu lze také popsat jako základní vztah mezi dvěma jedinci,

nebo také jako pocit. Soupeření provází pocity žárlivosti, závisti, rozhořčení, škodolibosti a zklamání. (Oehler, 2007, s. 14 – 13)

Žárlivost je negativní citový stav, verze úzkosti rodící se z pocitu strachu, nejistoty, ze ztráty milovaného jedince. Existují mnohé varianty žárlivosti partnerská, sourozenecká atd. určitá míra sourozenecké rivality je v mezích normy, avšak opak může narušit rodinné a sourozenecké vazby. (Hartl, Hartlova, 2010, s. 700)

Tomáš Novák (2009, s. 101) také potvrzuje, že žárlivost je součástí dětství, neměla by se skrývat, ale naopak se mezi potomky zdravě projevovat. Rodiče často tento vnitřní pocit u svých dětí nechtěně podporují. Např. dávání prostřednímu vzor staršího. Ve větších rodinách je menší míra žárlivosti než v rodině, kde mají jen dvě děti. Novák souhlasí s tvrzením, že nebyl jednoznačně prokázán jasný vliv žárlivosti na jednotlivé postavení mezi sourozenci anebo na pohlaví dítěte. Existující výzkumy však potvrzují komplikovanost situace prvorozených a zejména chlapců.

Jistá míra rivality a nechuti se dělit mezi sourozenci je souzena z pohledu psychologů jako normální stav, pokud tedy rodiče rivalitu a žárlivost mezi svými potomky zvládají. Další projevy, které rivalitu mezi sourozenci provází, jsou otevřené nepřátelské chování a fyzické napadení. K rivalitě se mohou nabalit i negativní projevy v širším rozsahu. Jde o různé projevy negativismu, neposlušnosti, odporu a může jít i ho zhoršení prospěchu ve školní instituci, všechny tyto projevy mohou být spojovány s pozorností, která dětem od rodičů může chybět. Jde o určitý druh provokace a zkoušení, co vychovatelé svému dítěti povolí a kam až může zajít. V sourozenecké rivalitě bývá výrazná regrese, což znamená, že se starší potomek může snížit o vývojové období nazpět, prezentace a chování v přirozeném prostředí a v prostředí mimo rodinné zázemí se zhorší a je doprovázeno hysterickými projevy. Situace nemusí mít jednoznačnou spojitost s pohlavím sourozenců, ale je dokázáno, že velké žárlivé výlevy mají starší bratři vůči svým mladším sestrám. (Novák, 2007, s. 56 – 57)

Vančurová (1987, s. 125 – 130) ve své knize věnuje celou samostatnou kapitulu sourozeneckým válkám. Autorka také uvádí, že sourozenecké spory jsou nejrůznějších typů, avšak k dětem žijícím pohromadě v jedné domácnosti patří, jsou neoddělitelnou součástí sociálního života sourozenců. Hádky ovšem nejsou myšlenky jako boje na život a na smrt. Důvody k bojům mezi dětmi jsou mnohotvárné, nejsou stálé ani trvalé a postupem času se přeměňují. Čím je dítě starší, tím ubývá fyzické napadání svého sourozence, pláče, volání o pomoc a naopak jako zbraň si vybírají stále častěji formu řeči, nadávky, žalování,

výčitky, vyhrožování. Jakmile je dětská komunikace rozvinutější, tím více jsou sourozenci ve způsobu boje urputnější a vynalézavější. Otevřená agrese už není tolik preferována a ve starším věku není již hned vše odpuštěno a zapomenuto. Útočnost proti vrstevníkovi nebo sourozenci může mít také charakter určité sociální experimentace, co se stane, když jeden napadne druhého, kam až mohou zajít ve svých šarvátkách, jaká bude reakce.

Autorky Faber a Mazlish (2009, s. 7 – 8) věnovaly rivalitě celou svou publikaci. Odborníci z oboru se shodli na tom, že děti touží po velké lásce od svých rodičů a pokud se jim tohoto citu nedostává nebo mají pocit protěžování jiného sourozence, obrátí své chování k rebelii. Výskyt nového potomka v rodinném prostředí ohrožuje dítě, které již v rodině má určitou pozici a je jasné, že se jen tak nebude chtít o své rodiče dělit s novým jedincem. Rodiče se musí s rivalitou a žárlivostí citlivě vypořádat. Konfliktnost mezi dětmi však může mít i své pozitivní stránky. Soupeření může tvarovat a posilovat osobnost jedince, jeho asertivitu, diplomacii, vytrvalost apod.

Jak udržovat vyrovnané prostředí mezi sourozenci:

- Děti by měly navzájem zahájit diskuzi i s rodiči, co si o sobě navzájem myslí.
- Sourozencům by se mělo zabránit v ubližování si mezi sebou, pokud to je v mezích soutěživosti a dovolit jim, aby si to vyřešili prvně mezi sebou.
- Rodič by měl být schopný dětem vysvětlit, jak vybit svůj hněv přijatelnějším způsobem.
-

Rodič, by neměl své děti srovnávat mezi sebou a měl by se vyhnout tomuto nutkání a předhazování jednoho sourozence před druhého.

Rodič nemusí brát své děti naprosto rovnocenným způsobem, ale každý jejich potomek má právo být a cítit se jedinečně.

Rodič by neměl dopustit, aby kdokoliv škatulkoval jejich potomka do jakékoliv role.

Děti, které mají problém, nemusíme ihned brát jako problémové. (Faber, Mazlish, 2007, s. 30 – 123)

3 DÍLČÍ POSTAVENÍ V SOUROZENECKÉ KONSTELACI

V této kapitole jsou jasněji rozlišeny znaky a charakteristiky dětí narozených v různých pořadích. Jinak se chová dítě, které je narozeno jako jedináček a jinak se bude chovat ratolest, která je narozena jako poslední. Dále se pak zaměřuji na výchovu k dětem v jednotlivých sourozeneckých konstelacích.

Autor Leman uvádí ve své publikaci Sourozenecké konstelace i rady jak vychovávat děti v jednotlivých sourozeneckých pozicích. Velký důraz klade, aby rodiče nebraly všechny své potomky jednolitě, ale aby je od sebe odlišovali a akceptovali jejich sourozenecké odlišnosti. K dítěti by se mělo přistupovat podle jeho reálných potřeb a také s dávkou spravedlivého jednání. (Leman, 2008, s. 160)

3.1 Prvorozený

V podvědomí mnoha kultur, zemí a tradic je, že prvorozený je nejdůležitější prvek v rodinném rodu. Prvorozený na sobě nese váhu symbolu dalšího života rodiny a příbuzenstva. Prvorozený také s sebou nese na svět břemeno výjimečné role, ať už v negativním nebo pozitivním slova smyslu. Příkladem může být, že první dítě je splněné přání a dovršení štěstí, nebo naopak se dva lidé musí kvůli prvnímu dítěti vzít, aniž by si to oba přáli (Prekopová, 2009).

U prvorozeného jsou rodiče ještě nejistí, jak mají nakládat s dítětem a vším kolem něj. Určitou výhodu mají rodiče, kteří si prošli rolí nejstaršího a museli se starat o své sourozence. Ale i pro takto vyškolené jedince je porod a těhotenství zkušenost, se kterou se nemusejí jen tak lehce srovnat. Může je ovládnout vlna nejistoty a ohroženosti, že svou nově nabývací roli nedokážou splnit podle představ sebe a společnosti. Pochybují o své roli a identitě. Pokud je potomek chtěný, matky se snaží obeznámit se zkušenostmi jiných matek, čtou odborné publikace, dívají se na odborné pořady a to vše, aby se připravily na nově vzniklou situaci a byly tak schopny pro dítě vytvořit co nejlepší prostředí ve svém domově. (Prekopová, 2009, s. 68-69)

„Právě od prvorozeného dítěte si totiž rodina obzvlášť slibuje, že se všechno vyvede dokonale. Čím je rodina náročnější, tím víc se soustředí na úroveň potomkova výkonu. Bez vyššího vzdělání, bez počítačových znalostí je dneska nula. A protože to rodiče myslí dobře, chtějí, aby byl potomek na budoucnost připraven“ (Prekopová, 2009, s. 70).

Obecné rysy osobnosti podle Isaacsona a Radishe (2006, s. 87):

- lehce propadá pocitu provinění
- je shovívavější
- jeho názor o spravedlnosti je takový, že by měl každý dostat, čeho je hoden
- nedává své pocity najevo
- jeho smysl pro humor zahanbuje druhé
- cíleně se snaží předcházet urážkám
- má snivou povahu
- bývá zmatený
- často není schopen navázat vazbu s druhými
- má větší předpoklady jako vůdce, než jako organizátor
- je přístupný diplomacii
- chce zapůsobit na druhé
- snaží se nabýt rovnováhy tím, že klade otázky

3.1.1 Výchova prvorozeného dítěte a jedináčka

U výchovy prvorozených a jedináčků si Leman stojí za problémem s perfekcionismem, neboť tyto dvě konstelace měly jako první vzor pár měsíců anebo několik let jen své rodiče. Tyto děti se tedy snaží svůj vzor nasměrovat na dospělé jedince a snaží se jim vyrovnat. Pokud se však zdá, že se tyto sourozenecké pozice nechovají, jak autor uvádí ve své kapitole, tak přejmenovává perfekcionisty na zklamané perfekcionisty, kteří se bojí o něco usilovat a příliš se strachují z neúspěchu. (Leman, 2008, s. 163)

Pro prvorozené a jedináčky jsou tyto pozice silně vyčerpávající. Svůj život chápou jako boj a zkoušku. Největší krizi prožívá nejstarší dítě, pokud rodiče přivedou do rodiny nového potomka, tím pádem se vyvine na prvního potomka vnitřní i vnější tlak. Jde o tzv. problematiku „sesazení s trůnu.“ Prvorozený se totiž celou dobu vnímá jako středobodem rodiny, a pokud je toto myšlení narušeno, začne dítě mít ze stavu ohrožení své pozice úzkost. Rodiče by se měli vyvarovat stranění svého nejstaršího potomka a nechat ho, aby se účastnil aktivně na pomoci s novým příchozím do rodiny. Důležitá je komunikace, aby nejstarší pochopil, že ho mladší sourozenec neohrožuje a míra pozornosti by se měla rozprostírat na obě děti souměrně. Prvorozený se snaží co nejvíce napodobovat své rodiče

a jsou na něj kladeny největší nároky, z vědeckého hlediska je dokázáno, že prvorození se naučí chodit a mluvit dřív než jiné sourozenecké konstelace. Perfekcionismus u těchto potomků také doprovází velká úcta k autoritě a snaha o potěšení matky a otce za každou cenu. (Leman, s. 171)

Leman (2008, s. 177) zobecnil pro rodiče několik rad, aby svému prvorozenému dítěti porozuměli a dokázali jeho perfekcionistické sklony zvládat. Nejstaršímu dítěti by se nemělo často připomínat, jaké by mělo být. Rodiče by si měli uvědomit, že tato pozice potřebuje přesně znát stanovená pravidla. Dále by měli uznávat jeho vedoucí pozici mezi dětmi v rodině a snažit se mu vykompenzovat povinnosti, které jsou po něm požadovány, zvláštními privilegii. Jakmile bude prvorozený dospívat, snažit se předávat některé jeho dosavadní povinnosti na mladší děti. Snažit se dávat pozor na kritiku u této konstelace, prvorození jsou na slova nesouhlasu a negací citlivější než jiné konstelace.

3.2 Prostřední

Leman (1997, s. 87) popsal dítě narozené uprostřed jako dítě, které se narodilo příliš pozdě, aby dostalo privilegia prvorozených a příliš brzy, aby mělo uvolněnější výchovu jako nejmladší. Také uvádí, že osobnost prostředního jedince je složitěji definovatelná a popsitelná, nelze ji tolik zobecnit jako jiné sourozenecké konstelace. Prostřední jedinec může být druhé ze tří, ale i třetí ze čtyř, čtvrté z pěti atd. Druhorození potomci mají mnoho společného a jsou totožní s jinými dětmi také narozenými uprostřed sourozenecké linie. Prostřední sourozenci jsou plní rozporuplností. Na prostředního má tedy vliv nejvíce prvorozený anebo na dítě, který se narodilo jako třetí druhorozeným apod.

Starší dítě má na prostředního určitý vliv a je také veden jako určitý vzor. Podle toho jak jedná starší sourozenec, si prostřední utváří své chování ve společnosti. Jakmile prostřední vycítí, že může soutěžit se starším dítětem, chopí se toho a pokud starší v některých směrech exceluje, vezme to prostřední z jiného konce, aby se odlišil. Z prostředního dítěte se může stát člověk, který se bude snažit někomu zalíbit anebo člověk, který bude mít v sobě neustále vlnu odporu, jeho cesta může směřovat k oběti nebo mučedníkovi. Může se také stát, že se bude snažit s druhými manipulovat a ovlivňovat jejich život. Dítě narozené uprostřed se chce stát protikladem prvorozeného, cítí se totiž uzavřen mezi dvěma jedinci, kteří jsou u rodičů více protěžováni. (Leman, 1997, s. 88 – 89)

Cítí to tak, že jsou na něj kladeny velké nároky, ale nemá téměř žádné výhody. Pokud jsou sourozenci věkově málo od sebe, mají rodiče na dítě narozené uprostřed málo času. Mnohokrát se stane, že si zapomínají všimnout, jak jejich prostřední dítě tráví čas a co právě dělá, jaké pokroky udělalo a kam míří. Prostřední si proto díky nedostatku pozornosti hledají zázemí, podporu a přijetí někde jinde, velmi často je to ve vrstevnické skupině. Proto je důležité, aby si rodiče pro prostředního v pubertě vyčlenili dostatek času, jde zde o vytvoření důvěry, aby se pak nedivili, že se jejich dítě stalo součástí nějaké rizikové skupiny. (Čapek, Čapková, 2010, s. 30)

Obecné rysy osobnosti podle Isaacsona a Radishe (2006, s. 104 - 105):

- má rád dokonalost a je puntičkářský
- přemýšlí více logicky
- vyjednávač
- přecitlivělý na zlost a hněv
- dodržuje pravidla
- často autoritativní rodič
- sebekázeň
- rozhodnost a čestnost na prvním místě
- otevřenost vůči přátelům
- jeho domov je jeho královstvím
- dotahuje rád věci do konce
- emotivnost, impulzivnost
- nevědomky opravuje často druhé

3.2.1 Výchova prostředních dětí

Děti narozené uprostřed sourozenecké konstelace mohou být vůči společnosti přátelské a otevřené anebo naopak samotářské, uzavřené a stydlivé. U prostřední pozice je mnohem těžší specifikovat osobnost tohoto jedince. Prostřední děti se cítí mezi svými sourozenci sevřeným způsobem, myslí si, že jim všichni říkají, co a jak mají nejlépe dělat. O výchovu se starají nejen rodiče, ale také starší sourozenec, který se snaží druhorozeného

poučovat a mnohdy mu naopak nejsou odpuštěny odchylky v chování jako u nejmladšího dítěte. (Leman, 2008, s. 193)

3.3 Nejmladší

Novák (2007, s. 44 – 45) poukazuje na problematiku nejmladšího sociobiologickým postřehem, tvrzením, že nejmladší děti jsou od přírody rodinou vnímány jako osoby roztomilé, neohrožující a příjemné. Nejmladší děti většinou přicházejí do rodiny, když už rodiče mají část své kariéry za sebou a majetkové cíle jsou podstatně zaplněny a nejmladší dítě už je bráno jako určitá radost. Jedinec narozený jako nejmladší je spíše vynech jako extrovertní osobnost, ve společnosti často nelze přehlédnout a rád bývá jejím středem, zatímco u nejstaršího se rodiče pokroky chlubí, u nejmladšího to berou jako určitou samozřejmost. V různých publikacích jsou uváděni jako veselé, nekomplikovaní, oblíbené a společenské osobnosti.

Děti narozené jako poslední bojují celý život s předsudky, že je nikdo nebere vážně. Nejdříve se s tím snaží zápasit v rodinném prostředí, poté mají tyto pocity i ve svém soukromém životě. Jejich motivací se stává touha neustále na sebe upozorňovat. Nejmladší instinktivně pocítují, že jejich schopnosti, znalosti a dovednosti už nejsou tolik pod přímým dohledem rodičů. Nejmladší potřebují, aby jejich vychovatelé dávali větší důraz na kázeň a zdůrazňovali jim odpovědnost sami za sebe. Odborné studie poukázaly na nejmladší sourozence jako na jedince, kteří si častěji vybírají práce s profesním zaměřením na jiné lidi. Nejmladší mohou být v jeden moment roztomilí a okouzlující pro společnost, ale i nepříjemní a rebelující. Rodiče často také nejmladší děti rozmazlují, přičemž v nich vypěstují vlnu určité arogance, za kterou skrývají své pochybnosti a vnitřní rozpolcenost. Nejdříve jednají, poté přemýšlejí o dopadu svého chování. (Leman, 1997, s. 112)

V mnoha publikacích je uváděno, že zatímco pro prvorozené děti jsou v základní rodinné konstelaci nejbližším identifikačním vzorem rodiče, mladším ratolestem jsou bližším a snadněji dosažitelnějším vzorem a modelem starší sourozenci (Janošová, 2008).

Obecné rysy osobnosti podle Isaacsona a Radishe (2006, s. 118):

- zranitelnost
- emocionálnost a smysl pro empatii
- jistotu hledá v humoru
- srovnávací tendence

- nic pro ně není problém
- svým humorem ponižuje druhé
- rád dává dárky a těší druhé
- kreativita
- nejde mu spolupráce ve skupině
- je přátelský, ale nemá moc přátel
- časté pocity nudy
- důležité je splnění cíle, nezáměr o detaily
- úzkostné a panické stavy

3.4 Jedináček

Za posledních pár desetiletí se rozrostl počet rodin, které mají jen jedno dítě. Jedináček nemá jinou možnost než se sociálně učit od svých rodičů anebo jiných dospělých. Tato pozice je podobná pozici nejstaršího dítěte v sourozenecké konstelaci. (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 73)

„Co si jedináčci vydobyli, to jim zůstane. Spíše ještě v životě dostanou přidáno navrch. Někdy získají ještě víc, než vůbec potřebovali. Nezřídka to postihne jejich rozvoj samostatnosti a schopnosti žít. Jedináček nikdy nemusel udělat hlubokou zkušenost ztráty, ale ani nemohl být brán jako nejstarší“ (Prekopová, 2009, s. 74).

Velká krizová situace nastává pro jedináčka, když do jeho teritoria vnikne nový přírůstek do rodiny. Pro dítě, které bylo jediné pro své rodiče, je to první těžká zkouška, protože mizí jeho důležitost ve světě dospělých. Změní se všechno, na co mohl jedináček doposud spoléhat. V první řadě se mění i postoj matky k němu, protože se musí o její city a něžnosti a celkovou pozornost dělit s nově příchozím. Tím pádem vniká napjatá situace, neboť se prvorozený cítí, že je vynecháván a zanedbáván. (Prekopová, 2009, s. 76)

Novák (2007, s. 25) poukazuje na dva hlavní přístupy, jak je popisován jedináček v rodině. V tradičnějším přístupu je jedináček popisován s těmito vlastnostmi, jako je rozmazlenost, sebestřednost, sobeckost a nespolečenskost. Jedináčci jsou uzavřeni do světa dospělých, často jsou odděleni od svých vrstevníků a obtížně se osamostatňují. V modernějším přístupu autor poukazuje na ztrátu některých výhod rodinného života, ale péče rodičů může být dostatečně kvalitní, na jedináčka mají více času a podporují jeho

originalitu a výjimečnost, jak finančně, tak i časově a zájmově. Je více vyzdvižena odpovědnost, svědomitost a ctižádost.

Obecné rysy osobnosti podle Isaacsona a Radishe (2006, s. 67):

- nepoddajný
- pořadatel/organizátor
- jistota, spolehlivost
- často pocity tlaků a náporu
- vzteklý a cholericický
- má rád sarkastický humor
- obliba ve skákání do řeči a přerušování druhých při komunikaci
- depresivní stavy, když nejde něco podle plánu

4 SHRNUÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

V teoretické části jsem se věnovala v první hlavní kapitole rodině, která má hlavní vliv na sourozenecké konstelace. Zaměřila jsem se na obecné vysvětlení pojmu rodina, funkce rodiny, které obsahují ve zkrácené podobě vysvětlení výchovných stylů. Dále jaké rozlišujeme typy rodiny, co je to tradiční rodina, moderní a postmoderní a jaké je rodinné společenství v současnosti.

Druhá kapitola objasňuje pojem sourozenecké konstelace, co všechno tyto konstelace ovlivňuje, tedy věk, počet dětí v rodině, pohlaví dítěte atd. Poslední třetí kapitola je zaměřena na konkrétní sourozenecké pozice. Jak se chovají nejstarší, jedináčci, prostřední a nejmladší sourozenci.

Na teoretickou část navazuje část empirická, která je zaměřena na proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu jedince narozeného uprostřed sourozenecké konstelace. Zvolila jsem kvalitativní výzkum a za pomoci zakotvené teorie jsem hlouběji pronikla do problematiky prostředních sourozeneckých vztahů.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 KVALITATIVNÍ VÝZKUM

V počáteční fázi jsem se zaměřila na stanovení si výzkumného problému, výzkumného cíle a specifikování výzkumného vzorku.

5.1 Výzkumný problém

Proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu jedince narozeného v prostřední linii.

5.2 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu je zjistit jaký je dopad rodinného a sourozeneckého prostředí na jedince narozených v prostřední linii. Jaké mají názory a postoje prostřední sourozenci na kvalitu sourozeneckých a rodinných vztahů. Do výzkumu jsem zahrнула i jak se vnímají jedinci narození uprostřed sourozenecké konstelace svou sourozeneckou roli a svou osobnost v sourozenecké konstelaci. Záměrem mé práce je hlouběji rozkrýt problematiku sourozeneckých konstelací. Zda je žádoucí se tímto problémem v sourozeneckých konstelacích dále zabývat na odborné úrovni a tím vyvolat zájem o problematiku sourozeneckých vztahů v rodinném prostředí.

5.2.1 Dílčí cíle

Jak prostřední jedinec vnímá svou rodinu.

Jak se cítí respondenti se svými sourozenci v rodinném prostředí.

Jaká je kvalita sourozeneckých vztahů z pohledu prostředního jedince.

Dopad rodinného prostředí na sourozenecké soužití.

Jak působí rodinné a sourozenecké prostředí na jedince narozeného uprostřed sourozenecké konstelace.

Jakou má jedinec narozen uprostřed sourozenecké konstelace představu o své budoucí rodině.

5.2.2 Výzkumné otázky

Jaké je subjektivní vnímání rodiny jedinců narozených uprostřed rodové linie?

Jsou vztahy mezi prostředním dítětem a rodiči na stejné úrovni jako s nejstarším a nejmladším sourozencem?

Preferuje prostřední jedinec častěji některého ze svých rodičů více anebo vnímá otce i matku na stejné úrovni?

Má pevnější vazby prostřední jedinec spíše k nejstaršímu sourozenci nebo naopak k nejmladšímu sourozenci?

Nachází prostřední jedinec ve své sourozenecké pozici pozitivum či naopak negativum?

Chtěl by prostřední jedinec změnit svou pozici v sourozenecké konstelaci za jinou anebo být jen jedináčkem?

Jsou vztahy mezi prostředním jedincem a ostatními sourozenci období mladší dospělosti na kvalitnější úrovni, než v období dětství a dospívání?

Vnímají se prostřední jedinci více jako introvertními typy anebo jako extrovertní typy?

Mají prostřední jedinci impulzivní a výbušnou povahu v krizových situacích anebo jsou spíše rozváznější osobnosti?

Ovlivnila prostřední sourozence představa o své budoucí rodině jejich orientační rodina?

Jak se vnímají prostřední jedinci v partnerském vztahu?

5.3 Teoretický výběr vzorku

Jelikož je mým zájmem pochopit hlouběji problematiku prostředních sourozenců a jejich vnímání svého rodinného a sourozeneckého prostředí, byl můj výzkumný vzorek vybrán záměrně.

Zaměřila jsem se na jedince starší 18 let, kteří jsou ze tří sourozenců prostřední a žili nebo ještě žijí v úplné rodině, jsou svobodní a bezdětní, neboť kdyby měli již svoji vlastní rodinu, jejich názory a postoje k sourozeneckému a rodinnému prostředí by bylo ovlivněno zkušenostmi z rodinného prostředí, které si sami vybudovali.

5.4 Charakteristika výzkumného vzorku

Respondent číslo 1.

Pohlaví: žena

Věk: 25 let

Stav: svobodná, bezdětná

Povolání: student

Sourozenci: starší bratr 31 let, mladší bratr 18 let

Respondentka číslo 1. vyrůstala střídavě na vesnici a ve městě rodiče jsou stále spolu, otec je časově často zaneprázdněn, matka je převážně doma. Respondentka s nimi již delší dobu společnou domácnost neobývá, starší bratr také ne. Mladší zůstal ještě s rodinou, neboť ještě dodělává studium.

Respondent číslo 2.

Pohlaví: žena

Věk: 20 let

Stav: svobodná, bezdětná

Povolání: chovatelka koní, momentálně v pracovní neschopnosti

Sourozenci: starší sestra 24 let, mladší sestra 14 let

Respondentka číslo 2. vyrůstala na vesnici, rodiče jsou stále spolu v jedné domácnosti. Otec pracuje, matka se stará o chod domácnosti. Tato žena má také bydlí pár měsíců se svým přítelem, starší sestra studuje a bydlí na privátě, nejmladší je ještě v domácím prostředí.

Respondent číslo 3.

Pohlaví: muž

Věk: 19 let

Stav: svobodný, bezdětný

Povolání: student

Sourozenci: starší sestra 20 let, mladší bratr 5 let

Respondent číslo 3., bydlí ještě s rodiči v jedné domácnosti, kvůli studiu a materiálnímu zabezpečení, stejně tak jako ostatní sourozenci. Rodiče jsou spolu, matka je v domácnosti a otec je podnikatel, dále bydlí na malé vesnici mimo město. Starší sestra se věnuje studiu na vysoké škole a mladší bratr navštěvuje předškolní instituci.

Respondent číslo 4.

Pohlaví: žena

Věk: 27 let

Stav: svobodná, bezdětná

Povolání: pracovnice na pracovním a sociálním úřadě

Sourozenci: starší sestra 30 let, mladší sestra 22

Respondentka číslo 4. žije s rodiči na vesnici, kde i vyrůstala. Matka je v domácnosti, otec zajišťuje finanční stránku. Starší sestra má již svou rodinu s jednou dcerou a mladší sestra bydlí střídavě u sester i u rodičů.

Respondent číslo 5.

Pohlaví: žena

Věk: 20 let

Stav: svobodná, bezdětná

Povolání: prodavačka

Sourozenci: starší sestra 26 let, mladší bratr 15 let

Respondentka číslo 5. vyrůstala na vesnici, momentálně bydlí s přítelem. Rodiče jsou spolu, oba pracují. Mladší bratr stále ještě bydlí s rodiči v domě a starší sestra studuje a je mimo domov.

Respondent číslo 6.

Pohlaví: žena

Věk: 24 let

Stav: svobodná, bezdětná

Povolání: student

Sourozenci: starší sestra 26 let, mladší bratr 11 let

Respondentka číslo 6. vyrůstala na vesnici, rodiče jsou spolu, oba pracují, mladší bratr obývá společnou domácnost, jako momentálně respondentka, která dokončuje studium. Starší sestra bydlí a pracuje v hlavním městě.

Respondent číslo 7.

Pohlaví: žena

Věk: 21 let

Stav: svobodná, bezdětná

Povolání: student

Sourozenci: starší bratr 27, mladší sestra 12

Respondentka číslo 7. neobývá společnou domácnost s rodiči, jen jednou týdně o víkendech. Oba dva rodiče jsou spolu, oba dva jsou v pracovním procesu. Starší bratr bydlí již sám a mladší setra je stále u rodičů.

5.5 Druh výzkumu

Vzhledem k tomu, že je mnou zvolené téma je v intimní a osobní rovině, zvolila jsem si kvalitativní výzkum, abych problematiku prostředního sourozence poznala hlouběji a jasněji. Pro mě, jako výzkumníka byl důležitý osobní kontakt a možnost případně otázky anebo daný problém více rozvést. Samozřejmě v hlavní roli je taky počet respondentů, kterých se výzkum týká.

„Kvalitativní přístup je v psychologických vědách přístupem využívajícím principů jedinečnosti a neopakovatelnosti, kontextuálnosti, procesuálnosti a dynamiky a v jeho rámci cíleně pracuje s reflexní povahou jakéhokoli psychologického zkoumání. Pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných psychologických fenoménů naší vnitřní a vnější reality využívá kvalitativních metod“ (Miovský, 2006, s. 18)

5.6 Metoda výzkumu

Výzkumnou techniku jsme zvolili metodu polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor se tvoří na základě předem připravených stěžejních otázek. V průběhu rozhovoru jsem kladla respondentům ještě doplňující otázky, když v nějaké oblasti mi nebylo jasno co tím, chtěl respondent sdělit. Vzhledem k otevřeným otázkám jsem lépe porozuměla a lépe pronikla do myšlení dotazovaných, aniž bych respondenty omezovala skrze jednotlivé body otázek. Se svolením respondentů jsem pořídila z rozhovoru zvukový záznam, aby se mi poskytnuté informace lépe zpracovávaly.

„Dále jsem rozhovory zpracovala za pomoci zakotvené teorie. „Zakotvená teorie je kvalitativní pojetí výzkumu, které společně vyvinuli Glaser a Strauss. Její systematické techniky a postupy analýzy umožňují badateli vytvářet teorie vycházející z empirického

základu, které splňují všechny požadavky kladené na dobrou vědu“ (Strauss, Korbinová, 1997, s. 20).

5.7 Organizace a průběh výzkumu

Nad tématem diplomové práce jsem přemýšlela již ve 2. ročníku na přednášce, kdy jsme probíraly rodinné poradenství a rodinné prostředí. Velmi mě zaujaly sourozenecké konstelace i z osobních důvodů, neboť sama osobně pocházím z rodinného prostředí, kde jsou tři dcery a zaujala mě problematika sourozeneckých vztahů z pohledu prostředního dítěte.

Nejprve bylo potřeba, abych řádně prozkoumala literární prameny, po získání základních publikací a zorientování se v tématu jsem vytvořila kostru, abych mohla vhodně zvolit výzkum a výzkumnou techniku. S ohledem na dané téma a co jsem chtěla výzkumem zjistit, jsem si určila kvalitativní výzkum.

Průběhu prosince a ledna jsem udělala před – výzkum, vyhledávala jsem vhodné respondenty, aby vyhovovali mé diplomové práci. Sehnala jsem celkem patnáct respondentů, z toho jsem několik musela vyřadit, neboť do rodinného a sourozeneckého prostředí zasahovalo buď rozvodové řízení rodičů anebo nevlastní sourozenec. Nakonec jsem respondenty minimalizovala na číslo sedm.

Respondenty jsem se postupně scházela v měsíci březnu a únoru roku 2013. Nechala jsem na jejich volbě vhodného místa pro výzkumnou činnost. Za několika respondenty jsem jela i mimo zlínský kraj. Se všemi jsem dělala rozhovor v prostředí, které jim bylo osobně příjemné a ve kterém byli schopni mi sdělit odpovědi na mé otázky.

Po poskytnutí rozhovoru jsem je všechny přepsala a začala je připravovat ke zpracování. Za pomoci odborné literatury jsem si vybrala metodu zakotvené. Všechny zpracované rozhovory jsem si nejdříve pečlivě pročetla, abych získala ucelené informace o každém respondentovi zvlášť, poté jsem mohla začít s technikou kódování. Po úpravě všech rozhovoru jsem mohla začít vyvozovat závěr mé práce a podat shrnutí výsledku výzkumu. Roztřídila jsem si otázky a odpovědi od respondentů a hledala v textu společné a rozdílné znaky, které jsem si zaznamenávala a ty jsem potom přiřadila k příslušným kódům. Poté jsem kódy a zjištěné jevy uskupoval do kategorií, ty jsem znovu spojovala a přeskupovala až vznikly subkategorie, nakonec jsem vybrala centrální kategorii a hlavní kategorie jsem znovu probírala a vyměňovala. Po úpravě všech rozhovoru jsem mohla začít vyvozovat závěr mé práce a podat shrnutí výsledku výzkumu.

Teoretickou část jsem si vypracovala v průběhu dvou měsíců, literárních pramenů sice nebylo mnoho, ale stěžejní informace jsem si dokázala urovnat a vybrat to nejhlavnější. Sestavila jsem si základ obsahu, rodina, sourozenecké konstelace a jednotlivé sourozenecké pozice, které jsem postupně rozpracovávala do detailnějších podkapitol. Vytvořila jsem tak teoretickou část, která by měla zahrnovat nejdůležitější a nejzákladnější informace, které se vážou k mé praktické části v diplomové práci.

5.8 Způsob zpracování dat

Rozhovory nahrané na technickou pomůcku jsem nejprve doslovně přepsala a detailně prostudovala, abych získala potřebné informace a vzhled do odpovědí od respondentů. Poté jsem rozebrala text a vytvořila vhodné kódy všech hlavních oblastí v textu. Na základě těchto kódových jednotek jsem si vytvořila kategorie, které zaštiťovaly různé soubory kódů podle jejich významnosti.

Jako metodu zpracování dat jsem si zvolila metodu otevřeného kódování. „*Otevřené kódování je, že významové jednotky jsou složeny z pojmů, které označují jednotlivé události (jevy, pocity, soudy atd.). Kategorie je třída pojmů, která vzniká tím, že vzájemně porovnáváme a třídíme významové jednotky a v nich obsažené pojmy a snažíme se zjistit, zda náleží jinému podobnému jevu (významové jednotky se z různé části překrývají), nebo jinému jevu nenáleží a tvoří tedy samostatný odlišný celek. Tímto způsobem jsou pojmy seskupovány do vyššího řádu – abstraktnějšího pojmu, který nazýváme kategorie. Vlastnosti jsou znaky nebo charakteristiky náležící kategorie*“ (Miovský, 2006, s. 228 – 229).

Další stupeň kódování, který jsem zvolila, bylo axiální kódování: „*Soubor postupů, pomocí níž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vyjádření mezi kategoriemi. To se činí v duchu kódovacího paradigmatu, který zahrnuje podmiňující vlivy, kontext, strategie, jednání, interakce a následky*“ (Strauss, Korbinová, 199, s. 70).

A poslední stupeň kódování, který jsem zvolila je selektivní kódování. „*Proces, při kterém se vybere jedna centrální kategorie, která je pak systematicky uváděna do vztahu k ostatním kategoriím*“ (Strauss, Korbinová, 1997, s. 86).

6 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Na základě získaných informací se snažím shrnout výsledky výzkumu. Nejprve jsem výsledky analýzy detailně představila formou analytického příběhu. Ten zahrnuje popis všech vytvořených kategorií a jejich subkategorií i s konkrétnějším vyjádřením od respondentů. V další fázi výzkumu shromáždím nejdůležitější informace formou teoretického modelu, ten vychází z původního analytického příběhu, je však více abstraktnějšího rázu.

6.1 Analytický příběh

Prostřední sourozenci s odstupem času vnímají kvalitu sourozeneckých vztahů ovlivněnou zejména rodinným prostředím a sourozenci za optimální. Ve své rodině nacházejí tradiční hodnoty, které si chtějí přenést do své vlastní rodiny, kterou budou zakládat. Ve své rodině vidí základ v matce, která je hlavním vychovatelem a v otci, který se snažil finančně rodinný organismus zabezpečit, aby rodina mohla fungovat v dané společnosti s dobrým ekonomickým zázemím. Partnerství mezi rodiči však neshledávají za příkladné, neboť dlouhodobý svazek mezi manželi procházel častými krizemi. Výchova rodičů byla vedena spravedlivě a v rovnováze, tak aby se nedopouštělo na potomcích nespravedlnosti. Avšak některé větší sympatie ze strany rodičů k jinému sourozenci nebo k prostřednímu potomkovi byly vnímány. Důležité pro ně je, že rodina funguje doposud v aktivním smyslu, kdy se několikrát týdně či do měsíce všichni scházejí jako jeden organismus, i když jsou odrostlejší potomci již pryč z domova. Sourozenecké vztahy, které nebyly z počátku vnímány jako pozitivní faktor, se postupem času vyvíjely a děti narozené uprostřed potvrzují, že s nejstarším potomkem si rozumějí daleko lépe. Z rivality a žárlivosti se utvořila mezi nejstarším a prostředním jedincem silná vazba na bázi přátelství. Dále pak nejmladšího sourozence vnímají všichni za jedince, který je ještě dítě a se kterým nemají tak vypěstovaný soulad jako s nejstarším dítětem. Nejmladší potomek pak je určitým spojovatelem mezi rodiči jako partnery, aby měli rodiče zase snahu udržovat rodinný systém. Prostřední jedinec dále udává, že formování jeho osobnosti sourozenecké vztahy ovlivnily, hlavně starší sourozenec. Svou rodinu i sourozence berou jako hlavní bod svého života a její vliv jako pozitivní zkušenost pro další počínání ve vlastním životě, akorát by si jedinci narození uprostřed sourozenecké konstelace přáli, aby partnerský vztah mezi rodiči nabil zase citovějšího rázu.

6.1.1 Příčina: Rodina jako živý organismus

SUBKATEGORIE A: Fungující rodina

Respondentka č. 6 vnímá svou rodinu jako fungující celek, všichni členové prokazují zájem jeden o druhého. „*Asi jako fungující, jako že si vzájemně pomáháme, není nám lhostejný kdo, co dělá a kde je.*“

Respondentka č. 5 poukazuje, že i ve fungujícím rodinném systému jsou konfliktní a problémové situace, které ovšem bere jako přirozenost. „*Moje rodina je velká rodina a občas se všichni z hádáme, občas se všichni strašně moc milujeme*“....“*občas se objeví nějaký problém, který se snažíme všichni vyřešit, jako rodina.*“

SUBKATEGORIE B: Kolísavý partnerský vztah

Všichni respondenti ve svých rozhovorech zmiňují, že rodiče mezi sebou nemají ukázkové vztahy, ale snaží se držet rodinu pohromadě i přesto, že jejich city poněkud vyhasínají.

Respondentka č. 1 uvádí: „*Jako když jsme byli děti, tak jako to bylo super, jakože normálně. Jako normálně spolu bydleli, jako normálně se měli rádi a tak. Jakože třeba prostě nevím, jak třeba já teďka ze svého přítele*“ ... „*ted' spolu fungujou takový ten vztah na takových těch každodenních, víš, jako co budeme večeret, kdy přijedou děcka, je potřeba udělat tohle a tohle, já zajedu na nákup. Ale už to není takový, co to bývalo.*“

Respondentka č. 7 mluvila o problémech v manželství mezi rodiči konkrétněji. „*Rodiče a jejich vztah? Hmm, to je dost složitá situace, protože doma probíhají časté hádky, které trvají i několik dní, kdy se spolu rodiče nebaví a když se baví, tak po sobě křičí.*“ ....“*vztah mých rodičů byl narušen před pár lety, kdy táta měl prý nevěru, brácha ani já nevíme, zda je to skutečně pravda, to ví jenom oni dva. Máma teda hodně žárlí a tak je to pořád dokola.*“

Respondentka č. 4 uvedla u svých rodičů, uvedla, že lásku mezi rodiči nevnímá....“*Ale co se týče jejich vztahu partnerského mezi sebou, určitě to není ideální. Myslím si, že tam už to o té lásce není, nevím jak bych to řekla, už to není že by byli zamilovaní, určitě ne.*“

SUBKATEGORIE C: Finanční zabezpečení

Hodně často zmiňovali prostřední jedinci ve svých rozhovorech finanční stránku rodiny, která udávala celkovou atmosféru. U respondentky č. 2 nedostačující finanční

prostředky narušovaly celou rodinu. „*Kdyby tatka víc dělal pro tu rodinu, snažil se ji víc zabezpečit, aby byla mamka šťastná, my byly šťastní, zabezpečení, víc spokojení.*“

O finanční stránku se v první řadě stará hlava rodiny, neboli otec, to uvedlo všech sedm respondentů. Respondent č. 3 poukazuje na úskalí finančního zabezpečení. „*Moje rodina je dobře fungující, že je dobře finančně zajištěna, ale protože má otec hodně náročnou práci, tak se hodně věci točí kolem peněz.*“

Byly vymezeny tři základní subkategorie, které ovlivňují proces sourozeneckého soužití v rodinném prostředí. Základem je fungující rodina, poté partnerský vztah rodičů, který je kolísavější díky dlouhodobému manželskému svazku a v neposlední řadě ovlivňuje sourozenecké vztahy i finanční stránka rodiny, protože pokud není rodina ekonomicky zabezpečena, vyvstává další problém a krize rodinného soužití, která má dopad i na potomky.

6.1.2 Jev: Sourozenecká souznění

SUBKATEGORIE A: Vývoj vztahů

Respondenti narození uprostřed komentují, že vztahy mezi nimi a sourozenci prošly určitým vývojem, kdy si teď svůj dosavadní život nedokážou bez konkrétně nejstaršího sourozence představit. Respondentka č. 2 má se svou starší sestrou silný vztah, který se vyvíjel několik let... „*spíš s nejstarší sestrou, kdy jsme byly sestry, ale nebyl mezi náma kamarádský vztah až postupem času, který se pěstoval, ten vztah se pěstoval rok dva, častým stýkáním, povídáním si, že jsme se k sobě otevřeli.*“

Respondent č. 3 mluví ve vztahu ke své sestře, že je trochu nestabilní, ale převládá pozitivní vývoj kupředu. „*To určitě, ze začátku jsme si neměli se starší sěgrou co říct. Hm, později už to bylo lepší, dokonce i v dnešní době, je to takové střídavé, že nadáváme si, nemáme se o čem bavit a někdy naopak se náhodně můžem někde potkat a ničeho nic máme dobrý vztah sourozenecký a v něčem si nerozumíme.*“

U nejmladšího sourozence respondenti o rozvoji vztahu mezi mladším sourozencem a jimi nemluví.

SUBKATEGORIE B: Potřeba sourozenců

Subkategorie s názvem potřeba sourozenců vznikla, protože všichni dotazovaní respondenti uvedli ve svých odpovědích, že si život bez svých sourozenců nedokážou představit a být jedináčkem by nikdy být nechtěli.

Respondentka č. 1 uvedla, že v dětství nevnímala své sourozence jako výhodu, ale postupem času přehodnotila postoj. *„Myslím si, že jedinácci jsou chudáci. Když seš děcko, tak ti to nějak nepříjde. Když jsme bydleli na bytě v Prostějově, tak jsme měli společnej pokoj. V určitým věku tě to sere, že máš pokoj společnej s bráchou, ale teďka třeba jsem za to hrozně ráda, že jsme tři.“*

Respondentka č. 3: *„Vyhovuje mi, tak jak to je, že mám toho nejmladšího sourozence i nejstaršího, že mám ty sourozence a budu je mít i v budoucnu.“*

Respondentka č. 4 své sourozence bere také jako nejlepší kamarády a dává jim přednost před ostatními. *„Jo, takže bych určitě neměnila, teda si myslím že pokud někdo může být nejlepším kamarádem na světě tak vlastní sourozenec, takže vlastně si myslím, že je to o to lepší.“*

SUBKATEGORE C: Prostřední není v pozadí

V této subkategorii poodhalili respondenti narození uprostřed, že se nevnímali zas až tak moc v pozadí zájmu rodiny, i když to tak někdy občas pociťovali, nebyl to obrovský zásah do jejich existence v sourozenecké konstelaci.

Respondentka č. 7 mluví o své prostřední pozici jako o pozici, se kterou je spokojena a naopak se zamýšlí o pozicích svých sourozenců *„Myslím si, že se cítím fajn. Nejsem a nebyla jsem o nich ochuzená nikdy, tak jako brácha třeba o čas mých rodičů nebo jako sestra, která má té pozornosti někdy i přespříliš, což ji začne vadit až bude starší.“*

Respondentka č. 6 se rozmluvila také o tom, jak je nevýhodné být mladším dítětem v rodině. ... *“upřímně mě role prostředního vyhovuje líp než nejmladšího, nebyl jsem nikdy ani to dítě, který by někdo rozmazlil ani to, který muselo za všechno bojovat.“*

Kategorie sourozenecké souznění se stala ústřední pro utváření dalších kategorií. Sourozenecké souznění není mezi potomky hned od začátku, aby došlo k pozitivnímu posunu ve vztazích mezi dětmi, musí být rodina v normě. Prostřední sourozenci nacházejí postupem času ve svých sourozencích oporu a necítí se nějak v pozadí rodinného dění. Také si uvědomují, že nebýt sourozenců, nebyla by rodina jaká je, stejně tak jako jejich osobnost.

6.1.3 Kontext: Rodičovská pozornost

SUBKATEGORIE A: Preference rodičů

Respondenti ve svých výpovědích popsali, že některý z rodičů občas dával přednost některému z potomků více, což ostatní vnímali.

Respondentka č. 6: ...*“Jako věřím, že se snaží mít stejný vztah s náma všema, ale není to tak. Brácha je prostě nejmladší miláček a tak je mu spousta věcí promíjena“*

Respondentka č. 4 že postoj jejích rodičů k sourozencům se také změnil kvůli starší sestře, která si pořídila vlastní rodinu. *„...akorát jsou tam určité rozdíly v tom, že starší sestra už má vlastní rodinu. Já vlastní rodinu nemám a mladší sestra taky ne, takže ta bere starší sestru, že ta už má prostě děcko, jako maminku.“*

SUBKATEGORE B: Matka, citová opora

Všichni respondenti jednoznačně potvrdili matku za hlavní vychovatelskou sílu v rodině. Otec je citová opora nefunguje, za to matka byla vždy přítomno, pokud se jednalo o nějaký problém, pomoc, pochopení.

Respondentka č. 2...*“ s mamkou mám teď dobrý vztah, hodně dobrý, že se ji můžu svěřit, cokoliv co mě trápí.“*

Respondentka č. 1 sice mluví, že ji otec jakýmsi způsobem vyzdvihuje, ale matka je jasný ženský element. *„Jako víc, jako víc si rozumím s mamkou, jakože si s mamkou furt voláme a chodíme spolu prostě na kosmetiku a nakupovat a ke kadeřnici a jakože s mamkou si rozumím víc a to je asi tím, že je ženská. Svatbu spolu teďka řešíme, víš, je to takový jako s tatou jo, je to dobrý, vycházíme spolu dobře, ale ne že bych mu volala.“*

V kontextu sourozeneckého souznění se jeví podstatná rodičovská pozornost, kterou věnují svým potomkům. Prostřední sourozenci vnímají malé odchylky v preferenci rodičů, ale ne nějak zásadní, aby je to traumatizovalo. Mladšího sourozence jedinci narozeni uprostřed berou jako samozřejmou preferenci rodičů, protože se narodili poslední a jsou jakým si „novým spojovatelem“ vztahu mezi rodiči. Poslední subkategorie vyjadřuje větší sympatie potomků k matce kvůli emočnímu zázemí, které jako žena svým potomkům poskytuje.

6.1.4 Intervenující podmínky: Rozdělování sourozeneckých rolí

SUBKATEGORIE A: Vzorový sourozenec

Nejstarší sourozenec, je jakým si „odrazovým můstkem“ pro rodiče, jak dál své další potomky vychovávat. Respondenti narozeni uprostřed sourozenecké konstelace berou

nejstaršího jako svůj vzor, anebo jim byl předhazován jako inspirace pro vlastní chování. Respondent č. 3: „*Ségra, která je starší, je takový ideál.*“

Respondentka č. 6: „*Někdy jako kamarádku, někdy jako vzor. Ono je to asi tím, že je starší a když jsme šla menší a i teď jsem za ní vždycky mohla přijít a zeptat se na radu nebo se jen vypovídat.*“

SUBKATEGORIE B: Spojovací článek.

Tato subkategorie vznikla, protože se respondenti narození uprostřed titulují jako vyjednávači mezi rodiči a sourozenci, anebo jen mezi sourozenci.

Respondentka č. 4 zmiňuje, jak to funguje mezi ní a jejími sestrami například v konfliktních situacích, kde zapracovává jako spoj k usmíření. „*Myslím si, že častokrát asi funguji jako nějaký rozhodčí, že dokážu pochopit názor té starší sestry, ale také té mladší sestry. Protože jsem věkově blíž k té starší a nejsem zase daleko k té mladší, protože od obou dvou, od té starší o tři roky a od té mladší o pět. Stejně mám pocit, že jsem uprostřed, takže funguju na obě dvě sestry.*“

Respondentka č. 5: „*Já byla ten střed, co drží všechny pohromadě a to mě bavilo nebo takhle to aspoň vnímám já.*“

Respondentka č. 7 uvádí i negativní stránku role spojovatele. „*Občas si sice připadám, že jsem jak plonkovní míček mezi dvěma světy, ale díky tomu, že se můžu spolehnout na bráchu a na rodiče, tak mi to nevadí.*“

SUBKATEGORIE C: Mladší je jen „dítě“

U nejmladšího sourozence vypovídají všichni respondenti opět obdobným způsobem. Dítě narozeno ve třetí pozici je pro jedince narozeného uprostřed jen „dítětem.“ Kterého vnímají jako určitou obtíž, neboť se podíleli nebo podílejí na jeho výchově a péči o něj.

Respondent č. 3: „*Nevím, já ho beru furt jako malé děcko, i když za chvíli půjde do školy, takže ho beru jako tak, že ho neberu moc vážně, ale přijde mě že jelikož jsme už takový odrostlejší a máme se líp než před těma osmnácti letma, tak mi přijde rozmazlenější.*“

Respondentka č. 6: *S bráchou vycházím taky dobře, prakticky mě poslouchá víc než rodiče, ono no, já jsem ho taky hodně často hlídala.* - „*Brácha je prostě nejmladší*

miláček a tak je mu spousta věcí promíjena, zároveň u něj hraje roli to, že je mu teprve 11.“

SUBKATEGORIE D: Žárlivost a rivalita

Respondenti nejčastěji uvádějí, že s nejstarším sourozencem soupeřili o určité místo v rodinném prostředí. Žárlivost jeden na druhého se projevovala ve zdravém měřítku, která postupem času vypršela anebo u některých sourozenců přetrvává stále. Respondentka č. 2: *„Moje dětství nebylo růžové, soupeřili jsme hlavně se starší sestrou.“*

Respondent č. 3 podkryl svoje záměry do budoucnosti, které se v něm probudily na popud sourozenců. *„... chci dokázat, něco víc než oni.“*

Respondentka č. 4 vidí v rivalitě se svými sourozenci pozitivní ovlivnění. *„Já to vidím jako plus do budoucna, my jako malé jsme se neměli moc rády, my jsme se věčně byli, hádali, hašteřili jsme se, ale jako člověk postupem času stárne a dospívá, tak když je základ v té rodině a rodiče ho učí těm hodnotám, jak se má člověk ke druhému chovat a když udržuje to rodinné teplo a tradice, myslím, že ty děcka jsou potom vychovávané tak aby se vzájemně chovaly hezky a našly si k sobě cestu.“*

Kategorie s názvem Rozdělení sourozeneckých rolí poukazuje na detailnější vyložení si prostředních potomků svých vztahů k nejstaršímu a nejmladšímu sourozenci, kde nastávají problémy v předhazování nejstaršího jedince jako vzoru pro prostředního, zatěžování prostředního dítěte v roli spojovacího článku mezi rodinou a dětmi a mezi sourozenci navzájem. V neposlední řadě je nejmladší sourozenec brán za „dítě,“ zatímco nejstarší jedinec se posunul na post blízkého přítele. Rivalita a žárlivost u některých potomků stále funguje, i když se vztahy vyvíjejí kupředu, což v menší míře nemusí sourozencům uškodit.

6.1.5 Strategie jednání a interakce: Základní kameny fungujícího sourozeneckých vztahů

SUBKATEGORIE A: Aktivní komunikace a stýkání se

Všichni respondenti uvádějí, že se svou rodinou mají pravidelný kontakt a komunikaci. S některými členy rodiny méně, s některými více, ale všichni jsou v kontaktu a ví o sobě.

Respondentka č. 1: „...i na těch rodičích je vidět, že jsou prostě rádi, že nás tam všechny mají a je tam tak jako veselo. Vidáme se pravidelně. Jednou za čtrnáct dní, jednou za dva, za tři měsíce, voláme si, píšeme.“

Respondentka č. 2: „Jednou, dvakrát týdně, jinak si píšeme, voláme, hlavně s mamkou. Nejmladšího sourozence vidím tak jak svoje rodiče, ale jinak v tom kontaktu není, že bysme si psali. Nejvíce v kontaktu jsem se svou nejstarší sestrou, se kterou si denně píšu. Vidáváme se ob den.“

Respondentka č. 4: „S rodiči jsem každý den, ale obě sestry jsou odstěhované pryč, tak ehm ty jsou daleko osmdesát kilometrů. Víceméně se stýkáme, když jsou nějaké svátky, vždycky se sejdem celá rodina. Jinak oni průběžně jezdí obě dvě, jednou za týden, jednou za dva týdny. Pak třeba dojedou jednou za měsíc na celý víkend. Co se týče tady toho, i já jezdím za nima jakoby k nim domů, tam učitě je ten styk pravidelný. Na to jak jsme od sebe daleko, tak si myslím, že se pravidelně vidáme.“

Respondentka č. 7 se sice ve své výpovědi negativně vyjadřovala často k nejmladší sestře, ale komunikaci a stykům s rodinou se nevyhýbá. „S bráchou se nevidím moc často, protože v současné době bydlí moc daleko na to, abychom se mohli vidat častěji. Se sestrou se vidám každý víkend, co jsem doma, stejné je to s rodiči. Občas mě naši překvapí a vyzvednou mě ze školy a jedeme společně na jídlo. Nedělní a sobotní obědy se snažíme trávit všichni spolu - tedy já, segra, mamka, tatka. Jinak komunikujeme po telefonu a naši se běžně do sms podepisují i za segru.“

SUBKATEGORIE B: Spravedlivá výchova

Vychovávat tři děti v jedné rodině není snadné, a proto někteří respondenti mluvili o vyrovnanosti ve vedení sourozenců a výchově. Respondentka č. 6: „Ve výchově jsou třeba rodiče hodně tolerantní, ale zase zastávají myšlenku, že jak ty se chováš ke mně, tak já se budu chovat já k tobě. Měli jsme doma stanovený vždycky nějaký pravidla, a když se nedodržovaly, tak z toho byly nějaký postihy, třeba jsme nedostaly kapesný nebo jsme někam nemohli a tak.“

Respondentka č. 5: „Výchova dětí u nás v rodině probíhala rovnoměrným způsobem, vždycky jsem pochopila, za co jsem dostala a naši se snažili být co nejspravedlnější a chovat se tak, aby se nikdo necítil ukřivděný.“

Základní kameny fungujících sourozeneckých vztahů se opírají o aktivní komunikaci s rodinou a sourozenci a také o časté fyzické návštěvy. Komunikace s rodinou je pro prostřední sourozence velmi důležitá, neboť mají přehled o všech členech rodiny, se kterými jsou úzce spjati. Nejpozitivnější komunikace je vedena s matkou a nejstarším sourozencem. Dalším důležitým faktorem pro prostředního sourozence v rodinném zázemí je vnímání spravedlivého výchovného vlivu, pokud by se rodiče nechovali ke svým potomkům s rozvahou, utrpěla by rodina značné praskliny ve sourozeneckém prostředí.

6.1.6 Následek: Vliv rodiny a sourozenců s uvědoměním si sebe sama

SUBKATEGORIE A: Sourozenecký vliv na osobnost prostředního

Sourozenecký vliv na jedince narozeného uprostřed nejlépe shrnula ve své výpovědi respondentka č. 7: „*Určitě mě ovlivnili, ovlivnilo mě to hlavně v pohledu na svět, že nemůžu všechno vidět černobíle a hlavně, že nemůžu všechno vidět jenom ze svého pohledu. Tím, že se narodila malá, se mi otevřely oči. Myslím teď víc i na jiné, protože předtím jsem znala jenom starost od ostatních. Takže díky ní jsem dospěla k větší empatii k ostatním.*“

SUBKATEGORIE B: Moje rodina, jedině tradiční

Rodina vypovídajících respondentů je popisována jako funkční, stejně jako vztahy se sourozenci, proto ve své nynější rodině vidí inspiraci a základ pro svou budoucí rodinu, kterou budou jednou chtít zakládat. Respondentka č. 1: „*Já nejsem zastánce amerického stylu výchovy, že si dítě řekne samo, kdy chce jít samo na nočník, dítě si samo řekne kdy, nevím, kdy se naučí malou násobilku. To fakt ne, já jsem zastánce tradičního typu výchovy. Tady máš teďka na talíru oběd a prostě sníš ho a nebudeš si vymrčovat, jestli ho sníš za hodinu nebo za dvě, prostě teďka je oběd a obědvá se. Nechceš, nechceš, tak budeš hladová.*“

Respondent č. 3: „*Jsem zastáncem tradičních hodnot ve vztahu i v rodině.*“

Respondentka č. 4 popisuje svou rodinu jako tradiční a založenou na hodnotách. „*Tradiční a zároveň problémová. Ehm, my jsme křesťani z obou dvou stran, i z mamčiny i z tatkové, svým způsobem dbáme hodně na hodnoty.*“

SUBKATEGORIE C: Osobnostní charakteristika prostředního jedince

Respondenti se popisují jako velice dominantní, společenští a komunikativní. Ale také jako impulzivní a agresivní jedinci. V krizových situacích dříve spíše jednají, než přemýšlejí.

Respondentka č. 1: *„Asi jsem hodně impulzivní, nejdřív něco řeknu a pak teprve přemýšlím nad tím, že mám pusu rychlejší než mozek, kolikrát ze mě něco vylítne a pak jako lituju toho, že prostě jsem to nepromyslela, že jsem taková jako impulzivní a jinak nevím no, jsem celkem spokojená se svou osobností.“*

Respondent č. 3: *„Cholerická, výbušná, hodně svým způsobem náladová, hodně prožívám věci, radost, smutek, vztek.“*

Respondentka č. 7: *„Myslím si, že mám poměrně složitou osobnost. Jsem snílek se sklony k impulzivnímu jednání a to i navzdory faktu, že změny nesnáším moc dobře. Díky vlastní duševní nevyrovnanosti, častým nestabilním a prudkým výbuchům hněvu, které mizí stejně rychle jako přicházejí, jsem náladová. K těm pozitivním vlastnostem patří komunikativnost, smysl pro humor a loajalita.“*

Respondentka č. 5: *„Tak sama jak kdy, dřív když jsem měla kolem 18 tak jsem pořád někde chodila a snažila být se co nejvíce mezi lidma, ale jak jsem potkala svého, tak jsem se trochu zklidnila a dokážu být sama, ale ne moc dlouho, protože mi z toho začne hrabat a přemýšlím nad blbostma a pak dokážu být dost protivná nebo náladová. Mám hodně přátel prostě a ráda se s nimi stýkám.“*

SUKATEGORIE D: Touha po zlepšení partnerského vztahu mezi rodiči

Respondenti nejvíce cítí momentální slabinu ve své rodině v manželském svazku svých rodičů, proto by si přáli, aby jejich rodiče zlepšili vztah mezi sebou a znovu našli schopnost citů k sobě.

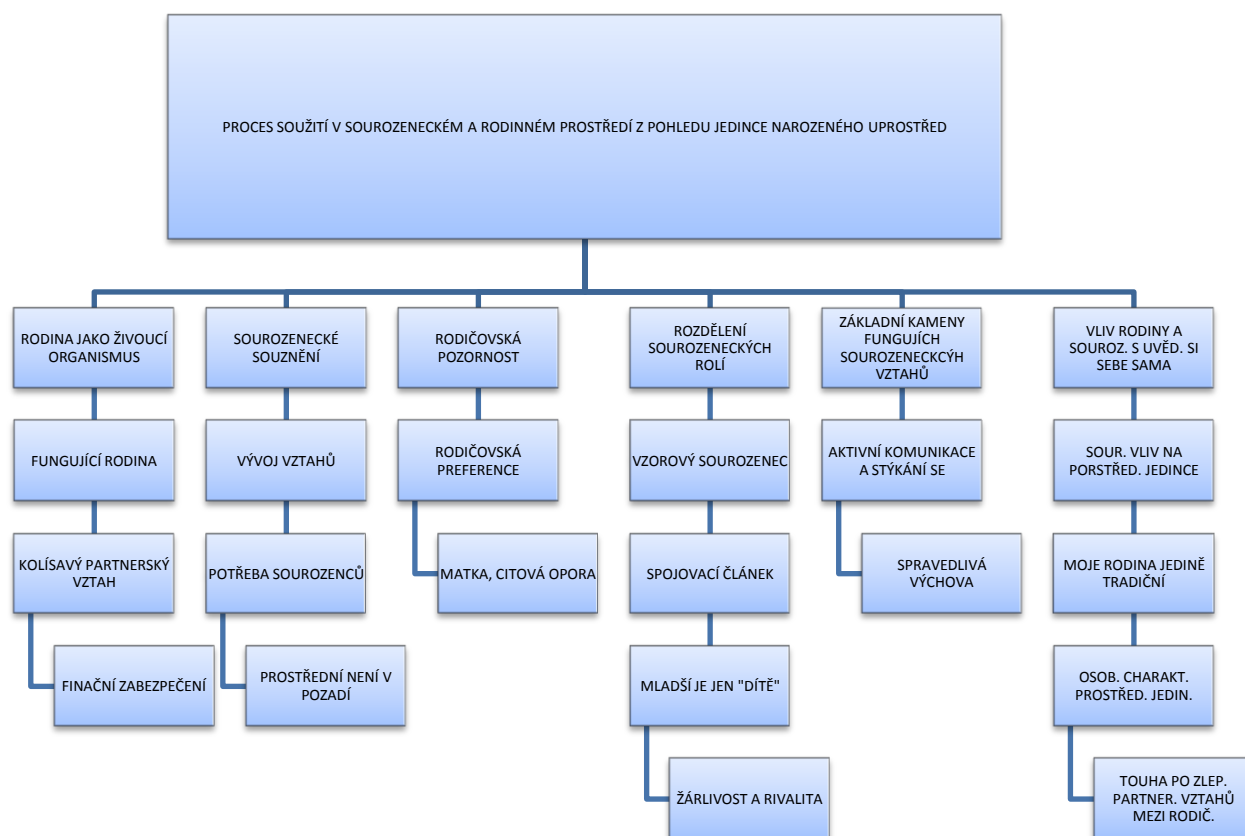
Respondentka č. 1: *„Přeju si mít, přeju si, aby třeba mezi našima jako rodičema, aby se ty vztahy jako zlepšily, ale myslím si, že k tomu hodně napomůžou vnoučata, že budou mít zase o čem bavit, že budou mít zase střed toho zájmu.“*

Respondentka č. 4: *„Co se týče sester, tak určitě ne, ale kdybych mohla něco změnit, tak asi ten vztah našich rodičů, aby se třeba jako měli víc rádi. Věřím, že ta láska tam je, ale aby to třeba dávali víc najevo nebo aby se víc respektovali, tak asi tohle to bych změnila.“*

Poslední kategorie poukazuje na následky soužití sourozenců v rodinném a sourozeneckém prostředí. Prostřední sourozenci poukazují na vliv sourozenecké konstelace a sourozeneckého soužití na jejich osobnost, jsou dominantnější, impulzivnější a agresivnější, ve styku se společnostmi, neboť si potřebují vybudovat místo mimo rodinu. Prostřední sourozenci dále uznávají, že jejich rodina je se svými tradičními hodnotami a pravidly ovlivnila v myšlení na rodinu, kterou budou zakládat se svým partnerem a to tak, že jejich nynější rodina je pro ně inspirací. Nakonec si sourozenci proto přejí, aby vztah mezi rodiči se znovu obnovil.

6.2 Teoretický model

Schéma č. 1 proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu jedince narozeného uprostřed.

V tomto výzkumu jsem zjišťovala, jak probíhá nebo probíhal proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu jedince narozeného uprostřed

sourozenecké konstelace. Zjištěné výsledky jsem rozdělila do šesti hlavních kapitol s vhodnými názvy, podle vyzkoumaných informací z poskytnutých rozhovorů. První kapitola se nazývá „Rodina jako živý organismus“ a nese sebou tři podkategorie, které celou kapitolu vysvětlují. Respondenti se shodli na tom, že pokud mají být sourozenecké vztahy kvalitního rázu, je potřeba být ve fungující rodině, kterou vedou rodiče ve stabilním partnerství, avšak respondenti dlouhodobě sledují, že partnerství jejich rodičů prošlo a prochází různými krizemi, které negativně ovlivnily nebo ovlivňují sourozenecké soužití. V neposlední řadě rodinné zázemí v nemalém měřítku ovlivňují finance, které opět pokud jejich nedostatek narušují vazby mezi členy rodiny. Jedna respondentka uvedla, že kdyby bylo v jejich rodině větší ekonomické zajištění, byla by jejich matka i ostatní členové domácnosti spokojenější. Jiný respondent zase uvedl, že otec je časově vytížený, ale rodina je kvalitně zabezpečena a tím je vykompenzována a omluvena častá otcova nepřítomnost v domácnosti.

Kapitola „Sourozenecké souznění“ do sebe zahrnuje vnímání prostředních sourozenců, že se jejich vztah s ostatními sourozenci vyvíjel a neustále vyvíjí. S nejstarším sourozencem se už přerod několikrát uskutečnil, neboť soupeření a rivalita byla v rodinném prostředí o pozornost rodičů normálním jevem, postupem času soutěživý vztah však přerůstá v hlubší sourozenecké vazby na bázi přátelství. Prostřední sourozenec si také uvědomuje, že bez sourozenců, která má, by neměl takové uvědomění o sobě samém a také o celé rodině. Prostřední jedinec také odkrývá, že není natolik v pozadí, jak je občas vedeno v odborných publikacích, ale že se cítí dostatečně v popředí jako ostatní sourozenci.

„Rodičovská pozornost“ poukazuje na tendence rodičů preferovat jednoho ze svých dětí více, i když je to někdy nevědomky. Respondentka číslo jedna se v rozhovoru přiznala, že otcova chvástavá povaha o jejím dosaženém vzdělání ji občas přijdou nefér vůči ostatním bratrům, kteří však zase svoji prostřední sestru využívají, pokud je potřeba vyjednat něco s otce pošlou první ji. Dále do této kapitoly jsem zahrнула preferenci dětí vůči matce, která je pro ně emočním přístavem a zázemím, otec je o tento post ochuzen díky pracovní vytíženosti.

Kapitola „Rozdělení sourozeneckých rolí“ obsahuje čtyři podkapitoly a to vzorový sourozenec, pojednávající o nejstarším sourozenci, který je předkládám prostředním dětem často jako vzor a ideál. Druhá podkapitola hovoří o spojovacím článku, jak se vnímají v sourozeneckém soužití sami prostřední jedinci, což může být někdy dosti psychicky i

fyzicky vyčerpávající. Třetí podkapitola poukazuje, že nejmladšího sourozence berou prostřední potomci jako dítě, o které je potřeba ještě se starat a vychovávat ho, což mu na bedra jiní členové domácnosti a poslední podkapitola, žárlivost a rivalita pojednává o dopadech žárlivosti a rivality mezi sourozenci, které nejsou vnímány jako negativní počiny, ale jako standardní součást sourozeneckého prostředí. V některých respondentech přetrvává i v dospělém věku, což je pro některé určitou motivací k dosažení pozitivních cílů ve své budoucnosti.

Předposlední kapitola „Základní kameny fungujících sourozeneckých vztahů do sebe zahrnuje aktivní komunikaci a pravidelné fyzické navštěvování. Prostřední sourozenci potvrdili, že pro dobré pozitivní vztahy v rodině a mezi sourozenci je pravidelná komunikace a setkávání důležité, aby rodina a sourozenci fungovali jako celek a v neposlední řadě je pro respondenty důležité jak se k nim rodiče chovali při výchovném procesu, všichni dotazovaní vypověděli, že je jejich rodiče vedli podle spravedlivých kroků, i když se někdy některým respondentům nezdálo, momentálně si to uvědomují.

Kapitola „Vliv rodiny a sourozenců s uvědoměním si sebe sama“ popisuje jaký je vliv sourozeneckého prostředí na osobnost prostředního jedince, v další kapitole prostřední sourozenec touží po tradiční rodině, kterou poznal ve své rodině, kde vyrůstal. Jeho rodiče jsou pro něj inspirací pro vlastní potomky a udržování tradičních hodnot a pravidel. V další podkapitole vysvětleno jak se vnímá sám prostřední jedinec ve společnosti a jaká je jeho charakteristika. A v poslední kapitole uvádějí respondenti touhu po napravení nestabilních vztahů mezi rodiči jako partnery, jedna respondentka uvádí, že novým pojivem pro zlepšení manželského vztahu by bylo pro její rodiče přivedení nového vnoučka na svět. Respondenti si uvědomují citovou nestabilitu mezi rodiči a vyhasínající emoční stránku, proto by v budoucnu stáli o vylepšení tohoto následku v rodinného a sourozeneckého soužití.

7 SHRNU TÍ VÝZKUMU

V empirické části popisuji, podle jakých kritérií jsem si vybírala výzkumný vzorek, jaká je charakteristika výzkumného souboru, poté jsem popsala druh a metodu výzkumu a organizaci, průběh výzkumu a způsob zpracování dat. Mé snažení se týkalo zjišťování, jak funguje proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu prostředního sourozence. Cíle jsem se snažila dosáhnout skrze stanovené výzkumné otázky, které se vztahovaly na výzkumný problém. Poté co byly zodpovězeny výzkumné otázky s jednotlivými respondenty, jsem na základě jejich rozhovoru vytvořila jedna hlavní kategorie, která se podílela na podobě dalších pěti kategorií. Každá z nich obsahuje souhrn specifických výroků pro danou kategorii. Na základě získaných dat jsem poté mohla celý výzkum vyhodnotit a zjištěné výsledky porovnat s teorií v teoretické části.

Autorka Gillernová a kolektiv (2011, s. 120) poukazují na rodinné prostředí jako na mikrosystém skládající se ze sociálních faktorů, které bezprostředně ovlivňují jedince v rodinném prostředí. Mezi konkrétní způsoby ovlivňování zařazuje autorka komunikaci v rodině, rodinnou filozofii, styly výchovy, hospodaření s financemi, jaká je vzájemná percepce mezi členy rodiny, jakým způsobem tráví volný čas, uznávané hodnoty, inteligence, pohlaví, zdravotní stav jednotlivých členů atd. Což mi s mými výsledky ve výzkumu souhlasí.

Dále jsem narazila na teorii tradiční rodiny, kterou prostřední sourozenci podporují ve svých výpovědích a chtějí ji mít i takovou vlastní rodinu. Tradičními znaky jsou, že manželé žijí ve stabilním manželském soužití, nukleární rodina se skládá z rodičů a dětí, v tradičním pojetí měly rodiny více početnou domácnost. Dítě nebylo jen jedno. Otec je hlavním těžištěm rodinného prostředí, má obrovskou moc, respekt od ostatních členů domácnosti a autoritu, je také důležitým ochráncem rodiny. Přínos ženy do rodiny hlavně ten ekonomický je v menším měřítku. Muž se stará o širší veřejný prostor, zatímco matka se obrací dovnitř rodiny. (Gjuričová, Kubička, 2009, s. 92)

Lemanova teorie o tom, že prostřední sourozenci leží ve stínu svých nejstarších sourozenců se mi potvrdila jen z části, neboť prostřední sourozenci to vnímají i z určité stránky jako výhodnou pozici a nevdají jim až tak moc razantně, že je jim nejstarší sourozenec předhazován jako vzorový jedinec. Prostřední jedinci se ale popisují, jak Leman ve svých publikacích popisuje, jako společenské, komunikativní, dominantní ve společnosti a extrovertní.

Moje výzkumná práce má, ale i omezení týkající se malého rozsahu výzkumu a velké obecnosti.

ZÁVĚR

Mým výzkumným cílem bylo zjistit jaký je proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu prostředního jedince, o jejichž názor jsem se ve své práci ucházela. Zkoumaný vzorek jsem tedy vybírala z funkčních rodin, kde je jedinec jedincem narozeným uprostřed a má víc než osmnáct let, jsem si vědoma, že pokud bych prováděla výzkum v neúplných rodinách, v problémových rodinách neměla bych stejné výsledky.

Vyzkoumala jsem, že proces soužití v sourozeneckém a rodinném prostředí z pohledu jedince narozeného uprostřed konstelace, ovlivňuje celkem šest kategorií, které se vzájemně prolínají. Jde o kategorie: rodina jako živý organismus, sourozenecké souznění, rodičovská pozornost, rozdělení sourozeneckých rolí, základní kameny fungujícího sourozeneckého vztahu a vliv rodiny a sourozenců na uvědomění si sebe sama. Z výpovědi respondentů jsem zjistila, že sourozenecké vztahy u mých respondentů se postupem času vyvíjely a vyvíjeli nadále. Jejich sourozenecká pozice není pro ně takovou zátěží, jak je prezentováno v mnoha publikacích.

Cílem mého výzkumu byla snaha o přispění více poznatků o sourozencích narozených uprostřed sourozenecké konstelace. Avšak sociální pedagogika se až tak mnoho sourozeneckými vztahy nezabývá, přitom je to v dnešní době docela moderní záležitost a podle sourozeneckých konstelací se dá mnoho problémům v rodině předcházet.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. ČÁP, Jan, Marie ROZSYPALOVÁ a Věra ČECHOVÁ. Psychologie: obecná psychologie pro střední pedagogické školy. 3. vyd., v nakl. H & H 1. upr. Praha: H & H, 1998, 206 s. ISBN 80-86022-36-6.
2. DALLOZ, Danielle, 2002. *Žárlivost a rivalita*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-596-2
3. FABER, Adele a MAZLISH, Elaine. Sourozenci bez rivality. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2009. 176 s. ISBN 978-80-251-2312-6.
4. GEIST, Bohumil. Sociologický slovník. Praha: Victoria Publishing, 1992, 647 s. ISBN 8085605287.
5. GJURIČOVÁ, Šárka a Jiří KUBIČKA. Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009, 280 s. ISBN 978-80-247-2390-7.
6. GOODY, Jack. Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 229 s. Utváření Evropy, sv. 10. ISBN 80-7106-396-7.
7. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. Velký psychologický slovník. Vyd. 4., V Portálu 1. Praha: Portál, 2010, 797 s. ISBN 978-80-7367-686-5.
8. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ-CÍSAŘOVÁ. Psychologický slovník. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-80-7367-569-1.
9. HELUS, Zdeněk. Sociální psychologie pro pedagogy. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 280 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.
10. HORSKÝ, Jan. Rodina našich předků. B.v. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 143 s. Knižnice Dějin a současnosti, Sv. 2. ISBN 80-7106-195-6.
11. CHALUPA, Bohumír. Psychologie dnes a zítra. Vyd. 1. Brno: Littera, 2007, 231 s. ISBN 978-80-85763-38-6.
12. ISAACSON, Clifford, RADISH, Kris, 2006c2003. *Pořadí narození: kdo doopravdy jsme*. Bratislava: Eugenika. ISBN 80-89227-31-7.
14. KOHOUTEK, Rudolf. Základy psychologie osobnosti. Brno: CERM, 2000, 263 s. ISBN 80-7204-156-8.
15. KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. Život s deprivanty. 1. vyd. Praha: Galén, 2001, 390 s. ISBN 8072620886.

16. KRAUS, Blahoslav. Základy sociální pedagogiky. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
17. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001, 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
18. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006, 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
19. LEMAN, Kevin. Prvorozený: výhoda, či handicap. 1. vyd. Praha: Návrat domů, c2011. 204 s. ISBN 978-80-7255-250-4.
20. LEMAN, Kevin. Sourozenecké konstelace. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 223 s. Rádce pro život. ISBN 80-7178-152-5.
21. MATOUŠEK, Oldřich. Slovník sociální práce. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
22. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010, 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
23. MATOUŠEK, Oldřich. Základy sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, 309 s. ISBN 978-80-7367-331-4.
24. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk, 1994. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén. ISBN 80-85824-06-x.
25. MONTOUSSÉ, Marc a Gilles RENOUARD. Přehled sociologie. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 335 s. ISBN 80-7178-976-3.
26. MOŽNÝ, Ivo. Rodina a společnost. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008, 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.
27. MOŽNÝ, Ivo. Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002, 208 s. ISBN 8071786241.
28. MOŽNÝ, Ivo. Sociologie rodiny. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 250 s. ISBN 8086429059.
29. NOVÁK, Tomáš, 2007. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007, 123 s. ISBN 978-80-247-2075-3.

30. OEHLER, Kurt Theodor. *Rivalita a jak s ní správně zacházet*. 1. vyd. Praha: Beta Books, 2007. 191 s. Beletrie. ISBN 978-80-86851-67-9.
31. PREKOP, Jiřina, 2009. *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. 2. aktualizované vydání., Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-516-5.
32. PŘADKA, Milan, Dana KNOTOVÁ a Jarmila FALTÝSKOVÁ. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004c1998, 45 s. ISBN 80-210-3469-6.
33. ROGGE, Jan-Uwe. *Výchova dětí krok za krokem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 263 s. ISBN 978-80-7367-249-2.
34. RULÍKOVÁ, Klára. *Dvojčata: jejich vývoj a výchova*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 142 s. ISBN 80-7178-650-0.
35. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007, 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
36. ŠNÝDROVÁ, Ivana. *Psychodiagnostika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 143 s. ISBN 978-80-247-2165-1.
37. STRAUUS, ANSELM, CORBIN, JULIET. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorii*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBn 808583460x.
37. THE BOWEN CENTER, 2007. *Sibling position*. [online]. [cit. 2013-08-20]. Dostupné z: <http://www.thebowencenter.org/>
38. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Vyd. 4., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2008, 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
39. VANČUROVÁ, Eva. *Úvahy o dětech a lidech v rodině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

atd. A tak podobně

např. Například